

Černá kniha komunismu: zločiny, teror, represe - 1. díl

Stéphane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis
Panné, Andrej Paczkowski, Karel Bartošek,
Jean-Louis Margolin

Spolupracovníci: Rémi Kauffer, Pierre Rigoulot,
Pascal Fontaine, Yves Santamaria a Sylvain
Boulouque

Předmluva k českému vydání

První otázka českého vydavatele a jiných zvědavců zní: Proč a jak vznikla tato kniha?

Byv vyzván, odpovídám a věcně svědčím. Odpovídám jako člověk, který patřil k úzkému autorskému kruhu, scházejícímu se po dva roky k diskuzím o její koncepci a připravovaných textech.

Hned na počátku je třeba říct věc velmi důležitou: nápad vydat knihu o této problematice se zrodil v hlavě pana Bernarda Fixota, generálního ředitele nakladatelství Robert Laffont v Paříži, a ne v hlavě jednoho či několika historiků. Bernard Fixot, mimo jiné náruživý pilot helikoptéry, s uskutečněním nápadu spěchal, jeho "nakladatelský čich" mu napovídal, že někde někdo - po zhroucení komunistických režimů a otevření archivů - bude podobnou věc chtít udělat. Myslel hlavně na Američany. Titul *Zločiny komunismu* prezentoval a prodával už na frankfurtském knižním veletrhu v roce 1995 . . .

Znalý nakladatel-obchodník pověřil svého spolupracovníka v nakladatelství, Charlese Ronsaca, muže velezkušeného nejen pro svých požeňnaných devadesát let, slavených v roce 1997, aby

nápad uskutečnil. Ten našel dva historiky, Stéphana Courtoise a Jeana-Louise Panného, aby dali dohromady skupinu autorů. Byl jsem mezi nimi a začali jsme.

Kniha měla vyjít původně na podzim 1996 a měla mít kolem 550 stran. Vyšla o rok později a měla o 300 stran víc. Nakladatel přijal překročení rozsahu odevzdaně. Urputně se však byl za to, aby poslední texty dostal do 13. října a kniha byla v knihkupectvích 3. listopadu 1997, v předem určeném a oznámeném datu, k němuž tiskový atašé nakladatelství a jeho vedení připravovali mediální kampaň, mající "výrobek" uvést na knižní trh. Snad se zde sluší poznamenat, že vydavatel nijak neovlivňoval obsah textů, v mém případě navrhl několik malých stylistických oprav.

Závěr přípravy rukopisu byl jaksepatří dramatický, nejen kvůli jeho dokončení v dohodnutém termínu. Zvláště jeden z autorů, Jean-Louis Margolin, byl velmi rozvášněný, napadal jak titul *Zločiny komunismu*, tak některé pasáže úvodu Stéphana Courtoise. Konečný titul *Černá kniha komunismu* navrhl právě on.

V závěrečných rozporech autorského kolektivu, o nichž ještě před vydáním knihy s netajenou chutí zpravil francouzský deník *Le Monde*, jsem hrál úlohu prostředníka. Lidé, kteří znají můj temperament, se nad tím mohou usmívat. Já jsem se tehdy moc nesmál a prožil v rozrušení dost dní. Nakonec jsme se shodli, že navrhnu novou strukturu úvodu a závěru a napíši "Upozornění čtenáři", které knihu uvede. S drobnými úpravami s ním ostatní autoři souhlasili. Vydavatel-obchodník je však odmítl uveřejnit. Jako obchodník, nijak to netajil.

Snad českému čtenáři toto "Upozornění", jehož překlad následuje, pomůže také ozřejmit, proč a jak vznikala tato kniha:

"Každé seriózní dílo se rodí v bolestech. To, jež čtenář otevírá, mělo však porod obzvláště těžký.

V první řadě už kvůli tématu - soupisu a analýze hrůzností komunistických režimů. Každý z autorů byl při své práci denně vnořen do moře utrpení a musel přemýšlet o Zločinu a Trestu v našem století.

Dále proto, že toto dílo chtělo být 'kolektivní'. Hlavní autoři se pravidelně scházeli, aby diskutovali o základních problémech komunismu obecně a zvláště pak o komunismu u moci a jeho v určitých obdobích základním rysu - masovém teroru.

Na konci této práce jsme nuceni konstatovat, že čtenáři nepředkládáme dílo vpravdě 'kolektivní', ale nabízíme výsledek výzkumu kolektivu-skupiny autorů, jejichž věk, prožitky a intelektuální vnímavost jsou rozličné. Každý z autorů je tedy sám zcela zodpovědný za svůj text.

V autorském týmu se vyjevilo rozdílné vidění oprávněného srovnávání nacismu, fašismu a komunismu a rozličné ohodnocení zločinů komunistických režimů. Nikdo z nich nepochybuje o tom, že určité činy těchto režimů je třeba kvalifikovat jako zločiny. Zůstává otázka: Patří do kategorie 'zločinů proti lidskosti'? Můžeme je v určitých obdobích zahrnout do stále aktuálního právního a morálního rejstříku genocidy?

Na rozporném přístupu k tomuto jevu není nic udivujícího a nezaslouží si, abychom ho dramatizovali. Už desítky let jsou různá ocenění přítomna jak v intelektuální debatě, zvláště o totalitarismu, tak v politickém přemýšlení a činnosti.

Přes všechny spory je kniha na světě. Její autoři si uvědomují, že syntéza předkládaná čtenáři není zevrubnou prací o komunismu a zachycuje jeden z jeho rysů. Všichni dobře vědí, že se komunistické režimy vyvíjely, že Sovětský svaz osmdesátých let nebyl týž jako v letech třicátých, stejně jako současná Čína není Čínou let šedesátých. Předkládajíce toto souhrnné dílo, současně odmítají militantní politicko-ideologický přístup v interpretaci

minulosti a zvláště pak přístup těch, kteří by chtěli na Západě uspořádat 'norimberský proces s komunismem' a kteří se snaží zastírat nebo zlehčovat zločiny nacismu, popřípadě kolonialismu.

Komunistické režimy ve střední a východní Evropě skončily mezi rokem 1989 a 1991. V prosinci tohoto roku zmizel z mapy světa Svaz sovětských socialistických republik. Ohromnou dokumentaci o minulém barbarství, částečně otevřenou v Maďarsku a Polsku v letech 1955 - 1956, v Československu roku 1968, obohacovanou před pádem těchto režimů řadou svědectví, publikovaných v samizdatu a na Západě, je už možno svobodně studovat . . .

Uspořádat případné 'norimberské procesy', kvalifikovat spáchané zločiny a případně je trestat, náleží v prvé řadě národům-obětem, které je prožívaly na těle i na duchu, jejich historikům, představitelům, občanským hnutím a asociacím, jakou je například ruský *Memoriál*. Náš malý autorský tým pokládá tuto práci za skromný příspěvek k pochopení a 'spravování' této obludné minulosti, k zachování paměti desítek milionů obětí - požadavek o to naléhavější, pokud jde o mimoevropské země a zvláště asijský kontinent, kde komunistický režim ještě přetrvává."

Rád bych zdůraznil poslední odstavec tohoto "Upozornění čtenáři". Mnohokrát jsem žádal své francouzské spoluautory, aby byli pokorní před pravdou, před osudy lidí, kteří režim zažili na své kůži, až do morku kostí . . .

Jaký byl ohlas *Černé knihy komunismu* ve Francii a jinde? - ptá se mě dále český vydavatel.

Knih je tlustá a já chci být stručný. Odpověď by vyžadovala velkou studii či dokonce knížku. První se již koneckonců objevila. K prvnímu výročí vydání naší objemné publikace vydal její nakladatel *Un pavé dans l'histoire* (Velký rozruch v dějinách; s podtitulem Francouzská diskuse o Černé knize komunismu), jehož autory jsou Pierre Rigoulot a Ilios Yannakakis. Pokud jde o mne, mnohem podrobněji se tomuto tématu věnuji ve čtvrté části knihy *Trýzeň paměti komunistů*, nové verzi titulu *Les Aveux des archives, Prague-Paris-Prague 1948 - 1968* (Doznání archivů, Praha-Paříž-Praha 1948-1968), kterou nakladatelství Paseka připravuje k vydání.

Černá kniha vznikla ve Francii a lidé, kteří ji napsali - až na Poláka Andrzeje Paczkowského - žijí v této zemi, jež má užší výzkumnou základnu studia dějin bývalého sovětského bloku než například Německo či USA. Mám pro tento fakt dvě základní vysvětlení - jednak patřičnou drzost vydavatele a autorů-koordinátorů knihy, jednak zvláštní vnímavost Francie k problémům komunismu jak ve veřejnosti, tak ve výzkumu.

Francouzská komunistická strana (FKS) byla už před válkou masovou stranou a po druhé světové válce se stala první politickou stranou v zemi: ve volbách v říjnu 1945 dostala 26 % hlasů, v listopadových volbách roku 1946 dokonce 28,2 %; měla tehdy přes 800 000 členů. I když na slavné roky může dnes FKS jen nostalgicky vzpomínat a v současných volebních preferencích by jí dalo své hlasy 6-7 % voličů, minulost FKS je občas předmětem živých diskusí. Děje se tak i proto, že prakticky do přelomu osmdesátých a devadesátých let patřilo její vedení mezi nejvěrnější přísluhovače sovětské politiky a ve vnitřní politice neoplývalo jako zajatec řady marx-leninských schémat zvláštní pružností.

Francie, jedna z mála zemí na světě, v níž komunisté nezměnili v devadesátých letech starý název strany, a přesto se nestali stranou zcela okrajovou, má však i jinou zvláštnost, která vysvětluje současné polemiky. Existuje v ní - v měřítku planety - militantní a poměrně vlivné trockistické hnutí, byť rozštěpené na tři či čtyři proudy, pro něž je pojem "komunismus" posvátný.

Za jedenáct měsíců se ve Francii prodalo na 200 000 výtisků *Černé knihy komunismu*. Stala se, jak se říká, bestsellerem. Na podzim 1998 vyšlo její paperbackové vydání v nákladu 30 000 výtisků, pro podzim roku 1999 se nové laciné vydání připravuje, tentokrát rozšířené o komentáře zahraničních vydavatelů a dokumenty. Další, i nemohovití lidé, budou moci mít toto dílo ve svých knihovnách.

Nevím, jaké procento kupujících tvoří antikomunisté, chtějící se "utvrdit" ve svých postojích, a kolik je těch ostatních - navíc mě toto schematické dělení lidí zlobí.

Kritika knihy - nemluvím, nevím proč, o převažujících chválách - byla často velmi prudká a přesahovala někdy meze civilizované, slušné debaty. Bohužel se však soustředila - nemyslím si to jen já, napsali to i jiní - na několik stránek či spíše vět z provokativního úvodu Stéphan Courtoise.

O hlavních tématech polemiky jsem se už zmínil - srovnávání nacismu a komunismu, oběti totalitních režimů, úloze násilí v komunistickém režimu a míře jeho zločinnosti. Snad je k těmto tématům třeba dodat ocenění historické úlohy jistého V. I. Lenina, o níž se na následujících stránkách bude konkrétně mluvit, o přínosu nově otevřených archivů či postoji nového vedení FKS k dějinám.

Diskuse kolem *Černé knihy komunismu* byla ve Francii pokračováním polemiky kolem knihy *Les Aveux des archives*, o níž vyšlo na sto článků, nepočítám-li rozhlasové či televizní pořady. Jak jsem již řekl, ještě se k ní vyjádřím. Na tomto místě chci k této "francouzsko-francouzské debatě" (tento termín používají ve Francii lidé, kteří litují a kritizují omezenost debat nejen v případě komunismu) říci jen toto:

Část levicové inteligence ve Francii, či jak se v zemi říká intelektuálům, kteří se pokládají za levicové - jde o menšinu, která však má nesporný vliv v médiích - má problémy s definicí komunismu. Říkám tomu (a tam jim) spolu s Hrabalem "sémantický zmatek".

I pro obyčejného smrtelníka je v zemích, kde komunisté vládli, komunismus v první řadě režim (systém), v němž měla komunistická strana monopol moci; režim totalitní či autoritativní, policejní diktatura. Samozřejmě - a už jsme o tom trochu mluvili - má tento režim (systém) svůj vývoj, své krize, svůj národní kolorit, není totožný v té či oné zemi, na tom či onom kontinentu, v Evropě, Euro-Asii či Asii, v zemi velké či malé atd. Všude však jeho zakladatelé vycházejí z jedné doktríny, "bolševické" či "marx-leninské" - a už proto je nutné a možné mluvit o společných rysech těchto režimů a o komunismu jako světovém systému.

Komunismus je ve 20. století samozřejmě i sociální, politické a kulturní hnutí v případě zemí a v těch dějinných situacích, kdy komunistické strany nedosáhly monopolu moci.

Komunismus je současně i historickou ideou, jak o tom dále mluví Stéphane Courtois, zvláště přítomnou v jakobínském Francii.

Která z těchto tří dimenzí komunismu je pro 20. století rozhodující? Zdá se mi nepochybné, že ta první - komunismus u moci či komunismus moci. Hnutí je odnoží, derivací tohoto nejprve sovětského komunismu, má mu sloužit, má za veřejně prohlášený cíl rozšířit režim (systém) do dalších zemí.

Určití lidé ve Francii chápají však komunismus především jako hnutí, odtud onen "sémantický zmatek", o němž jsem mluvil. A mám čím dál víc dojem, že tento přístup k dějinám komunismu není "nevinný", ale účelový. Současně bych chtěl říct, že francouzské diskuse nelze karikovat, jak se někdy děje v komentářích českého tisku. Ve francouzském veřejném mínění jasně převládá chápání komunismu jako režimu (systému) a naprostá většina inteligence je dnes - jak říká přítel a znalec této problematiky Marc Lazar -

"antitotalitární", je si vědoma zločinné dimenze komunistických režimů, a to už od osmdesátých let, kdy končí dlouhotrvající "kulturní hegemonie" FKS.

A jaký má tato kniha ohlas mimo Francii? Na konci listopadu 1998 uzavřel nakladatel-obchodník - uvádím informace, jež mi sdělil -smlouvy o vydání knihy ve dvaceti pěti zemích. Kniha je tedy nejen francouzským, ale světovým bestsellerem. Vyšla už v Itálii, v zemi, kde komunistická strana byla velmi silná a na rozdíl od francouzské se rozešla daleko dříve s bolševickou doktrínou; italský náklad je zatím kolem 200 000 výtisků. Vyšla i ve Španělsku, v Německu (zatím 80 000 výtisků), Rumunsku, Portugalsku a na Slovensku. Připravují se vydání v USA (v prestižním Harvard University Press), Nizozemí, Bosně, Řecku, Turecku, Polsku, Maďarsku, Litvě, Albánii, Estonsku, Slovinsku, Brazílii, čínské v Hongkongu, Švédsku, Dánsku, Japonsku, Bulharsku a Chorvatsku.

Jak mě zpravili přátelé, diskuse, jež kniha vyprovokovala například v Itálii či Německu, jsou daleko věcnější než ve Francii.

Poslední otázka pražského nakladatele zní: Jak a proč může tato kniha oslovit českého čtenáře?

Má odpověď bude stručnější než předchozí.

Myslím si, že *Černá kniha komunismu* může posílit zájem o dějiny komunismu v českých zemích. Po roce 1989 byli lidé zahlceni spoustou novinářských, často senzacechtivých "odhalení", která přispívala ke skutečné analýze dějin jen částečně a omezeně či vytvářela nové mystifikace. Nová historiografie komunismu, tak potřebná k poznání téměř půlstoletí dějin, se pracně rodí a je povýtce spjata s odcházející generací historiků, rehabilitovaných po pádu režimu. K jejímu rozvoji zřejmě příliš nepřispívala společenská atmosféra, v níž se košatost čtyřiceti let dějin měla redukovat na "zločinnou závorku". Jak říkají mí čeští přátelé, tato atmosféra silně ovlivnila i zájem o studium dějin socialistického a dělnického hnutí, bez něhož nelze porozumět skutečnému rozměru českých dějin.

Poučen především zkušeností z Francie a jejího stále se vracejícího tázání například o chování Francouzů za kolaborantského vichistického režimu jsem přesvědčen, že dnešní a následující generace budou chtít vědět, co se od roku 1948 skutečně událo. A jejich zvědavost nemůže být ukojena bez seriózní práce historiků a dalších vědních oborů.

Tato kniha může pomoci k přemýšlení o českých osudech v širších souvislostech, mimo jiné ve srovnávání s mírou utrpení jiných. Nemám rád "aritmetiku mrtvol", i když se jí historik nemůže zcela vyhnout. Počet mrtvých obětí komunistického režimu v Československu - kolem tří tisíc osob - tvoří ve srovnání s jinými zeměmi jen malé procento z celkového počtu pronásledovaných. Tím nechceme ani oslabit hrůznost tohoto počtu, ani zakrývat celkovou krutost represe, která v různých formách postihla během čtyřiceti let - dle historika Karla Kaplana - na milion lidí.

Přemýšlet o jiných, zahrnout jejich osudy do úvah o sobě nutně povede k potrefení českého provinciála, stále tolik přítomného v pýše i komplexech vůči jiným a jinému.

V některých postkomunistických zemích, například v Rumunsku a Bulharsku, vydavatelé doplňují uvedená fakta o další, v poznámkách či doslovecích. Zdálo se jim, že se o jejich zemi mluví v knize málo, a nemohu jim to mít za zlé. V části o střední a jihovýchodní Evropě jsem se pokusil o syntézu vývoje represe v sedmi státech na mně svěřených necelých sedmdesáti stranách knihy. A vždycky a všude říkám, že tato syntéza není a ani nemůže být vyčerpávající. Už kvůli stupni poznání v dané chvíli. Český čtenář si o dějinách represe v zemi může přečíst další publikace.

Německý vydavatel připojil na závěr knihy doslovy dokonce dva. Pokládal za správné využít této příležitosti k zamyšlení nad vztahem ke komunistické minulosti ve "východním Německu", v bývalé Německé demokratické republice.

Byl bych moc rád, kdyby podobná zamyšlení inspirovala tato kniha i v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a našla v tomto prostoru hodně hloubavých čtenářů.

Karel Bartošek.

ZLOČINY KOMUNISMU

Stéphane Courtois

"Život boj se smrtí prohrál,

ale paměť ve svém zápase s nicotou vítězí."

Cvetan Todorov, *Matení paměti*

Bylo napsáno, že "dějepis je vědou o lidském neštěstí"; naše století násilí jako by tuto formulaci výmluvně potvrzovalo. Jistě, za předchozích staletí bylo málo národů a málo států dokonale ušetřeno masového násilí. Přední evropské mocnosti byly zapojeny do obchodu s černochoy; Francouzská republika prováděla kolonizaci, jež byla navzdory jistým přínosům poznačena množstvím odporných epizod, a to až do svého konce. Spojené státy zůstávají prodchnuty jistou kulturou násilí, jež pramení ze dvou hlavních zločinů; zotročení černochoy a vyhlazení indiánů.

Zdá se však zřejmé, že naše století v tomto směru překonalo ta předchozí. Zpětný pohled nám vnuká zdrcující závěr: bylo to století velikých katastrof lidstva - dvou světových válek, nacismu, nemluvě o omezenějších tragédiích v Arménii, v Biafře, ve Rwandě i jinde. Osmanská říše prováděla genocidu Arménů a Německo genocidu Židů a Romů. Mussoliniho Itálie vraždila Etiopany. Čechům dělá potíže připustit, že jejich chování vůči sudetským Němcům v letech 1945 - 1946 nebylo zcela bezúhonné. A dokonce i malé Švýcarsko je dnes zaskočeno tím, že v minulosti bylo správcem zlata, které nacisté nakradli vyhlazeným Židům, i když stupeň ohavnosti tohoto jednání není jakkoli srovnatelný s genocidou.

Do tohoto historického období, překypujícího tragédiemi, spadá komunismus. Představuje dokonce jeden z jeho nejintenzivnějších a nejvýznačnějších momentů. Komunismus, hlavní fenomén tohoto krátkého 20. století, jenž počíná v roce 1914 a končí v Moskvě v roce 1991, se dokonce nachází v samém středu tohoto obrazu. Komunismus, jenž předcházal fašismu a nacismu, je přežil a zasáhl čtyři kontinenty.

Co přesně označujeme tímto pojmem "komunismus"? Zde je hned třeba určit rozdíl mezi doktrínou a praxí. Komunismus jako politická filozofie existuje po staletí, ne-li tisíciletí. Nepoložil už Platon ve své Ústavě základy myšlenky ideální obce, kde by lidé nebyli zkorumpováni penězi a mocí a kde by vládla moudrost, spravedlnost a právo? Nebyl tak

význačný myslitel a státník jako sir Thomas More, kancléř Anglie v roce 1530, autor slavné *Utopie*, sťatý popravčí sekerou krále Jindřicha VIII., dalším předchůdcem této myšlenky ideální obce? Utopické kroky se jeví jako dokonale legitimní coby nástroj ke kritice společnosti. Účastní se na střetu idejí, kyslíku našich demokracií. Nicméně komunismus, o němž zde mluvíme, není situován v ideových oblacích. Je to pěkně reálný komunismus, jenž existoval v dané epoše, v daných zemích, zosobněný slavnými vůdci - Leninem, Stalinem, Maem, Ho Či Minem, Castrem atd., a ve francouzských národních dějinách Mauricem Thorezem, Jacquesem Duclosem nebo Georgesem Marchaísem.

Ať je stupeň zavedení komunistické doktríny před rokem 1917 do praxe reálného komunismu jakýkoli - a k tomu se vrátíme - , je to právě on, jenž uskutečnil systematickou represi v takové míře, že v okamžicích slepého třeštění povýšil teror na způsob vlády. Je ideologie až natolik nevinná? Scholastické či zatrpklé duše mohou stále tvrdit, že onen reálný komunismus neměl s ideálním komunismem nic společného. A bylo by samozřejmě absurdní přičítat teoriím, vytvořeným před Kristem, za renesance nebo i v devatenáctém století, události, jež se staly během století dvacátého. Nicméně, jak píše Ignazio Silone, "revoluce se jako stromy ve skutečnosti poznají podle svých plodů". A není bez důvodu, že ruští sociální demokraté, známí pod jménem "bolševici", se rozhodli v říjnu 1917 nazvat "komunisty". A není také náhodou, že postavili pod Kremlem pomník ke slávě těm, jež považovali za své předchůdce: Morovi či Campanellovi.

Komunistické režimy překonaly individuální zločin, jasně zaměřené i příležitostné masakry, a učinily z masového zločinu skutečný systém vládnutí. Je pravda, že po jisté době - od několika let ve východní Evropě po několik desetiletí v SSSR nebo v Číně - teror ochabl, stabilizované režimy jen spravovaly represi v každodenní praxi přes cenzuru všech komunikačních prostředků, kontrolu hranic, vyhošťování disidentů. Jenže "paměť teroru" nadále zajišťovala, že hrozba represí byla nabíledni, a tedy i účinná. Tomuto zákonu se nevyhnul žádný z komunistických pokusů, po nějaký čas populárních na Západě: ani Čína Velkého kormidelníka, ani Korea Kim Ir-sena a ani Vietnam "milého strýčka Ho" nebo Kuba zářného Fidela majícího po boku čistého Che Guevaru, nezapomínajíc na Mengistuovu Etiopii, Netovu Angolu a Nadžibulláhův Afghánistán.

Komunistické zločiny nebyly podrobeny legitimnímu a normálnímu zhodnocení, ať z hlediska historického, nebo morálního. Zde se bezpochyby poprvé pokoušíme o posouzení komunismu z hlediska jeho zločinné dimenze jako otázky zároveň centrální i globální. Bude namítáno, že většina těchto zločinů odpovídala "legalitě", uplatňované institucemi patřícími k režimům, jež byly mezinárodně uznávány a jejichž šéfové byli přijímáni s velikou slávou našimi vlastními představiteli. Ale nebylo to z nacismem totéž? Zločiny, jež uvádíme v této knize, nejsou definovány z hlediska zákonodárství komunistických režimů, ale z nepsaného kódu přirozených práv lidí.

Dějiny komunistických režimů a stran, jejich politiky, jejich vztahů ke svým národním společnostem i k mezinárodnímu společenství nemají pouze tuto zločinnou dimenzi, a dokonce ani pouze dimenzi teroru a represí. V Sovětském svazu a lidových demokraciích se po smrti Stalina a v Číně po smrti Maa teror zmírnil, společnost počala znovu dostávat barvy, a "mírová koexistence" - i když byla "pokračováním třídního boje jinými formami" - se stala permanentní myšlenkou mezinárodního života. Nicméně archivy a záplavy svědectví ukazují, že teror byl od počátku jednou ze základních dimenzí moderního komunismu. Opusťme myšlenku, že nějaké postřílení zajatců, nějaký masakr vzbouřených dělníků, nějaké hekatombes vesničanů, kteří pomřeli hladu, byly pouze nahodilými "nehodami", týkajícími se jisté země nebo jisté epochy. Náš přístup překračuje každý specifický terén a považuje zločinnou dimenzi za jednu z dimenzí vlastního komunistického systému jako takového, a to po celou dobu jeho existence.

O čem budeme mluvit, o jakých zločinech? Komunismus jich spáchal nesčítelně: předně zločiny proti duši člověka, ale též zločiny proti světové kultuře a proti národním kulturám. Stalin nechal zbořit desítky moskevských kostelů; Ceausescu zničil historické jádro Bukurešti, aby tam mohl zbudovat megalomanské budovy a vytyčit megalomanské prospekty; Pol Pot nechal rozebrat kámen po kameni katedrálu v Phnompenhu a ponechal džungli chrámy v Angkoru; během Maovy kulturní revoluce byly Rudými gardami zničeny či spáleny nevyčísitelné poklady. A přece, jakkoli mohou mít z dlouhodobého hlediska tyto destrukce vážné důsledky pro dotyčné národy i pro celé lidstvo, jakou mají váhu vedle masového vraždění lidí, mužů, žen i dětí?

Podchytili jsme proto pouze zločiny proti osobám, což je základním fenoménem teroru. Ty odpovídají společné klasifikaci, i když ta která praxe je typičtější pro ten který režim: popravky různými prostředky - postřílení, věšení, topení, baštonáda; a v jistých případech bojový plyn, jed nebo dopravní nehody - , ničení hladem - hladomory vyvolané anebo nechané bez pomoci - , deportace - smrt mohla nastat během transportu (pěšími pochody nebo dobytčáky) nebo v místě pobytu anebo nucených prací (vyčerpání, nemoci, hlad, zima). Případ období nazývaných "občanské války" je komplexnější: není snadné rozlišit, co pochází z boje mezi mocí a rebely a co je masakrem civilního obyvatelstva.

Můžeme nicméně provést číselnou bilanci, jež představuje zatím pouze minimální přibližné počty a vyžadovala by dlouhá upřesnění, ale která, podle osobních odhadů, poskytuje srovnání rozsahu obětí a umožňuje dotknout se prstem závažnosti tohoto tématu:

Sovětský svaz - 20 milionů mrtvých;

Čína - 65 milionů mrtvých;

Vietnam - 1 milion mrtvých;

Severní Korea - 2 miliony mrtvých;

Kambodža - 2 miliony mrtvých;

východní Evropa - 1 milion mrtvých;

Latinská Amerika - 150 000 mrtvých;

Afrika - 1,7 milionu mrtvých;

Afghánistán - 1,5 milionu mrtvých;

mezinárodní komunistické hnutí a komunistické strany, jež nebyly u moci - desítky tisíc mrtvých

Celkový počet dosahuje hranice jednoho sta milionu mrtvých.

Tento žebříček skrývá velké rozdíly v situaci. Je nesporné, že v relativní hodnotě připadá "palma vítězství" Kambodži, kde se podařilo Pol Potovi za tři a půl roku zabít nejstrašnějším způsobem - všeobecným hladomorem, mučením - přibližně čtvrtinu z celkového počtu obyvatelstva země. Nicméně maoistický pokus udivuje šíří postižených mas. Pokud jde o

leninské a stalinské Rusko, nad tím tuhne krev v žilách z jeho stránky experimentální, ale přitom dokonale promyšlené, logické, politické.

Tento elementární přístup nevyčerpává otázku. Její prohloubení vyžaduje přístup "kvalitativní", spočívající na definici zločinu. Ten se musí opírat o "objektivní" a právní kritéria. K otázce zločinu spáchaného státem bylo z právního hlediska poprvé přistoupeno v roce 1945 na norimberském procesu, ustanoveném Spojenci pro soud nad nacistickými zločiny. Povaha těchto zločinů byla definována v článku 6 statutu tribunálu, jenž určuje tři hlavní zločiny: zločiny proti míru, válečné zločiny, zločiny proti lidskosti. A celkové prozkoumání zločinů spáchaných pod leninsko-stalinským režimem a pak v komunistickém světě obecně nás dovádí k tomu, že zde nalezneme každou z těchto tří kategorií.

Zločiny proti míru jsou definovány v článku 6a a týkají se "vedení, přípravy a rozpoutání agresivní války či pokračování v ní nebo války porušující mezinárodní smlouvy, záruky či dohody, nebo účasti na smluveném plánu či na spiknutí pro uskutečnění jednoho kteréhokoli z předcházejících činů." Stalin tento druh zločinu nesporně spáchal, minimálně svým tajným jednáním s Hitlerem, dvěma smlouvami z 23. srpna a z 28. září 1939, rozdělením Polska a připojením baltských států, severní Bukoviny a Besarábie k SSSR. Smlouva z 23. srpna vyvolala přímo rozpoutání druhé světové války tím, že se Německo zbavilo nebezpečí boje na dvou frontách. Další zločin proti míru spáchal Stalin napadením Finska 30. listopadu 1939. Nečekaný útok Severní Koreje proti Jižní Koreji 25. června 1950 a masové nasazení armády komunistické Číny jsou téhož druhu. Rozvratné metody, převzaté po nějaký čas komunistickými stranami řízenými z Moskvy, by též mohly být zařazeny mezi tyto zločiny proti míru, neboť jejich akce vyústily ve války: státní převrat v Afghánistánu tak přivodil 27. prosince 1979 masivní vojenskou intervenci SSSR a zahájil válku, jež dosud neskončila.

Válečné zločiny jsou definovány v článku 6b jako "porušení válečných zákonů a zvyků. Tato porušení zahrnují, aniž se na ně omezují, vraždu, deportaci civilního obyvatelstva z okupovaných území na nucené práce či za jakýmkoli jiným účelem nebo špatné zacházení s ním, vraždu válečných zajatců nebo osob na moři či špatné zacházení s nimi, popravu rukojmí, rabování veřejného či soukromého majetku, bezdůvodné ničení měst a vesnic nebo pustošení, které neospravedlňují vojenské potřeby." Válečné zákony a zvyky jsou zapsány v dohodách, z nichž nejznámější jsou haagské úmluvy z roku 1907, jež stanoví: "V čase války se obyvatelstvo i válčící strany dále řídí principy práva lidí, jež vyplývají ze zvyklostí, ustanovených civilizovanými národy, ze zákonů lidskosti a z potřeb veřejného svědomí."

Stalin přikázal či chválil mnohé válečné zločiny; likvidace téměř veškerého polského důstojnictva, zajatého v roce 1939 - z čehož 4500 mrtvých z Katynu jsou pouhou epizodou - je z nich nejznámější. Ale jiné zločiny mnohem většího rozsahu prošly bez povšimnutí, jako vyvraždění či smrt v gulagu stovek tisíc německých vojáků, zajatých v letech 1943-1945; k tomu přidejme masové znásilňování německých žen vojáky Rudé armády v okupovaném Německu, nemluvě o systematickém rabování veškerého průmyslového materiálu v zemích obsazených Rudou armádou. Do téhož článku 6b patří organizování odbojářů bojující otevřeně proti komunistickému režimu, kteří byli po svém zatčení zastřeleni nebo deportováni: například vojáci z polské organizace protinacistického odporu (AK), členové ozbrojených organizací baltských a ukrajinských partyzánů, afghánští odbojářové atd.

Výraz "zločin proti lidskosti" se objevil poprvé 18. května 1915 v deklaraci Francie, Anglie a Ruska proti Turecku kvůli masakru Arménů, kvalifikovanému jako "nový zločin Turecka proti lidskosti a civilizaci". Nacistické násilnosti přiměly norimberský tribunál k nové definici tohoto pojmu v článku 6c: "Vražda, vyhlazování, zotročování, deportace a veškeré jiné nelidské činy, spáchané proti jakémukoli civilnímu obyvatelstvu před válkou nebo během ní, nebo pronásledování z důvodů politických, rasových či náboženských, ať jsou či nejsou porušením

interního práva v zemi, kde byly spáchány, jako následek jakéhokoli zločinu, spadajícího do kompetence tribunálu, nebo v souvislosti s tímto zločinem."

Francois de Menthon, francouzský generální prokurátor, podtrhl ve své obžalovací řeči v Norimberku ideologickou dimenzi těchto zločinů:

"Chci vám dokázat, že každá organizovaná a masová kriminalita vyplývá z toho, co bych si dovolil nazvat zločinem proti duchu, chci říci z doktríny, jež negováním všech duchovních, racionálních či morálních hodnot, s nimiž se po tisíciletí národy snažily o pokrok lidského údělu, směřuje k uvržení lidstva nazpět do barbarství, ne už do přirozeného a spontánního barbarství primitivních národů, ale do barbarství ďábelského, neboť vědomého si sama sebe a používajícího všechny materiální prostředky, jež dala k dispozici člověku moderní věda. Tento hřích proti duchu je právě původní vinou nacionálního socialismu, od něhož se odvíjejí všechny zločiny. Tato zrůdná doktrína je doktrínou rasismu. (. . .) Ať se jedná o zločin proti míru či o válečné zločiny, nestojíme tváří v tvář kriminalitě náhodné, příležitostné, již by mohly události jistě ne ospravedlnit, ale vysvětlit. Nacházíme se před kriminalitou systematickou, plynoucí přímo a nutně ze zrůdné doktríny, které vedoucí činitelé nacistického Německa vědomě a dobrovolně sloužili."

Současně Francois de Menthon přesně určil, že deportace za účelem zajištění dodatečné pracovní síly pro německou válečnou mašinerii, i ty, jež směřovaly k vyhlazení protivníků, byly pouze "přirozeným důsledkem nacionálně socialistické doktríny, pro niž člověk sám o sobě nemá žádnou cenu, pokud neslouží německé rase". Všechna prohlášení před norimberským tribunálem spočívala na jedné z hlavních charakteristik zločinu proti lidskosti: na skutečnosti, že státní moc je dána do služeb zločinné politiky a zločinné praxe. Kompetence tribunálu byla nicméně omezena na zločiny spáchané během druhé světové války. Bylo tedy nezbytné rozšířit právní pojetí na situace, jež se nevztahují k této válce. Nový francouzský trestní zákoník, přijatý 23. července 1992, definuje zločin proti lidskosti takto: "Deportace, zotročení nebo hromadné a systematické popravky, únosy lidí a jejich následné zmizení, mučení nebo nelidské nakládání, inspirované motivy *politickými, filozofickými, rasovými* nebo náboženskými, organizované a prováděné podle promyšleného plánu vůči jedné skupině civilního obyvatelstva" (podtrženo námi).

Všechny tyto definice, a zvláště nedávná definice francouzská, platí pro početné zločiny spáchané za Lenina a zvláště Stalina a poté ve všech zemích s komunistickým režimem, s výjimkou (s jistými výhradami) Kuby a sandinovské Nikaraguy. Hlavní podmínka se zdá nesporná: komunistické režimy jednaly "jménem státu, praktikujícího politiku ideologické hegemonie". A právě ve jménu doktríny, logického a nezbytného základu systému, byly vyvražděny desítky milionů nevinných, aniž jim mohl být kladen za vinu jakýkoli mimořádný čin kromě toho, že byli uznáni za zločince coby šlechtici, buržoové, kulaci, Ukrajinci či dokonce dělníci nebo . . . členové komunistické strany. Součástí uskutečňovaného programu byla aktivní intolerance. Nevyhlásil snad Tomskij, velký šéf sovětských odborů, 13. listopadu 1927 v *Trudu*: "U nás mohou existovat také jiné strany. Ale základním principem, kterým se lišíme od Západu, je, že je zde představitelná situace, kdy jedna strana vládne a všechny ostatní jsou ve vězení."

Pojem zločinu proti lidskosti je komplexní a zahrnuje zločiny výslovně jmenované. Jedním z nejspecifičtějších je genocida. V důsledku genocidy Židů nacisty, a pro upřesnění článku 6c norimberského tribunálu, byl tento pojem definován konvencí Spojených národů z 9. prosince 1948: "Genocidou se rozumí kterýkoliv z následujících činů, vykonaných s úmyslem zničit celkově či částečně národní, etnickou, rasovou nebo náboženskou skupinu, jako takovou: a) zabíjení členů skupiny, b) vážné ohrožení fyzické či mentální integrity členů skupiny, c) záměrné

podrobení skupiny existenčním podmínkám, jež mají přivodit její celkové či částečné fyzické zničení, d) opatření směřující ke znemožnění porodů uvnitř skupiny, e) nucený přesun dětí z jedné skupiny do jiné skupiny."

Nový francouzský trestní zákoník udává ještě širší definici genocidy: "Čin uskutečněný podle *dohodnutého plánu*, směřující k totálnímu nebo *částečnému* vyhubení nějaké národní, etnické, rasové či náboženské skupiny nebo *skupiny určené na základě jakéhokoli jiného svévolného hlediska*" (podtrženo námi). Tato právníková definice neprotiřečí filozofickému přístupu Andrého Frossarda, pro něhož "je zločinem proti lidskosti, je-li někdo zabit pod záminkou, že se narodil". A Vasilij Grossman ve svém krátkém a skvělém vyprávění, nazvaném *Vše plyne*, píše o hrdinovi Ivanu Grigorjevičovi, navrátilivším se z tábora: "Zůstal tím, čím byl při svém narození, člověkem." A právě proto se dostal do soukolí teroru. Francouzská definice umožňuje podtrhnout, že genocida není vždy téhož typu - rasová, jako v případě Židů -, ale že může být zaměřena též na sociální skupiny. V knize, vydané v Berlíně v roce 1924 a nazvané *Rudý teror v Rusku*, cituje ruský historik a socialista Sergej Melgunov jednoho z prvních šéfů čerky (sovětské politické policie) Lacise, jenž dal 1. listopadu 1918 svým biřicům rozkaz: "Nevedeme válku proti jednotlivým osobám. Vyhlazujeme buržoazii jako třídu. Nehleďte při vyšetřování dokumenty a důkazy o tom, co obžalovaný udělal činem či slovem proti sovětské moci. První otázka, kterou mu musíte položit, je, ke které třídě náleží, jaký je jeho původ, jeho vzdělání, jeho výchova, jeho povolání."

Lenin a jeho soudruzii hned od počátku jednali jako v podmínkách nesmiřitelné "třídní války", v níž politický či ideologický protivník nebo dokonce vzpurné obyvatelstvo byli považováni za nepřátele - a také tak s nimi bylo zacházeno, měli být vyhlazeni. Bolševici se rozhodli zlikvidovat zákonně, ale i fyzicky, veškerou opozici či odpor, a to i pasivní, stojící proti jejich hegemonistické nadvládě, a to nejen když šlo o skupiny politických protivníků, ale i o sociální skupiny jako takové - šlechtu, buržoazii, inteligenci, církve atd., i o kategorie profesionální (důstojníky, četnictvo . . .) -, a dali likvidaci časem dimenzi genocidy.

"Dekozakizace" (teror proti kozákům), prováděná od roku 1920, odpovídá definici genocidy ve všech aspektech: kozáci, celá jedna populace, usazená na přesně vymezeném teritoriu, byla vyhlazena jako taková, muži postříleni, ženy, děti a starci deportováni, vesnice zbořeny nebo přenechány novým nekozáckým obyvatelům. Lenin srovnával kozáctvo s Vendée během Francouzské revoluce a přál si pro ně zacházení, jaké Gracchus Babeuf, "vynálezce" moderního komunismu, označoval termínem "populicida".

"Rozkulačení" z let 1930 - 1932 bylo pouze reprízou protikozáckého teroru ve velkém měřítku, ke které byl přidán Stalinův požadavek, jehož oficiální heslo, vytrubované režimní propagandou, znělo: "vyhladit kulaky jako třídu". Kulaci, kteří odporovali kolektivizaci, byli postříleni, ostatní deportováni s ženami, dětmi i starci. Ovšem, nebyli všichni přímo vyhubeni, ale nucená práce, k níž byli přinuceni v neobdělávaných oblastech Sibiře nebo Dálného severu, jim ponechala málo šancí na přežití. Život jich tam zanechal několik stovek tisíc, avšak přesný počet obětí zůstává neznámý. Pokud jde o velký ukrajinský hladomor v letech 1932 - 1933, souvisí s odporem venkovského obyvatelstva proti nucené kolektivizaci, ten přivodil během několika měsíců smrt šesti milionů osob.

Zde splývá "třídní" genocida s "rasovou": smrt hladem dítěte ukrajinského kulaka, záměrně vehnaného stalinským režimem do hladomoru, se rovná smrti hladem židovského dítěte ve varšavském ghettu, vehnaného do hladomoru nacistickým režimem. Toto konstatování nikterak nezpochybuje "jedinečnost Osvětlení": zapojení nejmodernějších technických prostředků a spuštění skutečného "průmyslového procesu" - vybudování "továrny na vyhlazování", použití plynu, kremace. Ale podtrhuje zvláštnost mnoha komunistických režimů: systematické používání hladu jako zbraně; režim je nakloněn totální kontrole zásob potravin, jež jsou k dispozici, a podle někdy velmi důmyslného přidělového systému je

přerozděluje pouze podle zásluh či provinění jedněch nebo druhých. Tento přístup může dospět až k vyvolání obrovských hladomorů. Připomeňme si, že v období po roce 1918 poznaly hladomory, jež vedly k smrti statisíců a někdy milionů lidí, pouze komunistické země. Ještě v minulém desetiletí musely projít těmito smrtonosnými hladomory dvě africké země, hlásící se k marxismu-leninismu - Etiopie a Mosambik.

Je možno předložit souhrnnou bilanci těchto zločinů:

- postřílení desítek tisíc rukojmí nebo osob uvězněných bez soudu a vyvraždění statisíců vzbouřených dělníků a rolníků v letech 1918 - 1922;
- hladomor v roce 1922, jenž způsobil smrt pěti milionů osob;
- likvidace a deportace donských kozáků v roce 1920;
- zavraždění desítek tisíc osob v koncentračních táborech v letech 1918 - 1930;
- likvidace téměř 690 000 osob během Velké čistky v letech 1937 - 1938;
- deportace dvou milionů kulaků (nebo osob považovaných za kulaky) v letech 1930 - 1932;
- vyhlazení šesti milionů Ukrajinců uměle vyvolaným hladomorem v letech 1932 - 1933;
- deportace statisíců Poláků, Ukrajinců, obyvatel baltských zemí, Moldavska a Besarábie v letech 1939 - 1941 a pak v letech 1944 - 1945;
- deportace povolžských Němců v roce 1941;
- deportace a ponechání svému osudu krymských Tatarů v roce 1943;
- deportace a ponechání svému osudu Čečenů v roce 1944;
- deportace a ponechání svému osudu Ingušů v roce 1944;
- deportace-likvidace městského obyvatelstva v Kambodži v letech 1975 - 1978
- pomalé vyhlazování Tibetánů Číňany od roku 1950 atd.

Výčet zločinů leninismu a stalinismu, často téměř shodně prováděných režimy Mao Ce-tunga, Kim Ir-sena či Pol Pota, by nebral konce.

Zůstává složitá otázka epistemologická: Je historik povoláný k tomu, aby ve svých charakteristikách a interpretacích faktů používal pojmy "zločin proti lidskosti" a "genocida", které pocházejí, jak jsme viděli, z oblasti právníkové? Nejsou tyto pojmy příliš závislé na daných okolnostech - odsouzení nacismu v Norimberku -, než aby mohly být začleněny do historické úvahy, jež chce provést pronikavou analýzu nejen krátkodobě? A na druhé straně, nejsou tyto pojmy příliš zatížené "hodnotami", jež by mohly objektivitu historické analýzy překroutit?

K prvnímu bodu: dějiny tohoto století ukázaly, že provádění masových masakrů státy nebo státostranami nebylo omezeno jen na nacismus. Bosna či Rwanda dokazují, že tyto praktiky budou bezpochyby tvořit jednu z hlavních charakteristik tohoto století.

K druhému bodu: nepřipadá v úvahu, že bychom se vraceli k historickým koncepcím 19. století, kde historik chtěl spíše soudit než chápat. Nicméně může historik, stojící tvář v tvář nezměrným

lidským tragédiím, přímo vyvolaným určitými ideologickými a politickými koncepcemi, může se takovýto historik vůbec neodvolávat na humanistickou koncepci - vážící se k naší židovsko-křesťanské civilizaci a k naší demokratické kultuře -, například na úctu k lidské bytosti? Mnoho věhlasných historiků neváhá užít výraz "zločin proti lidskosti" pro označení nacistických zločinů, jako např. Jean-Pierre Azema v článku o Osvětimi nebo Pierre Vidal-Naquet, hovořící o procesu Touvier. Připadá nám tedy, že není nelegitimní užívat tyto pojmy pro označení některých ze zločinů spáchaných v komunistických režimech.

Kromě otázky přímé zodpovědnosti komunistů, kteří byli u moci, se naskytá též otázka spoluviny. Kanadská sbírka zákonů, přepracovaná v roce 1987, soudí v článku 7 (3.77), že trestný čin zločinu proti lidskosti zahrnuje trestný čin pokusu, spoluviny, rady, pomoci, *nabádání k činu nebo spoluúčasti na činu*. Ke skutkům zločinů proti lidskosti jsou též přiřazovány - v článku 7 (3.76) - "pokus, spiknutí, *spoluúčast po činu*, rada, pomoc nebo nabádání k tomuto činu (podtrženo námi). Od dvacátých do padesátých let tleskali komunisté celého světa i mnoho dalších osob Leninově a poté Stalinově politice. Stovky tisíc lidí se zapojily do řad Komunistické internacionály i do místních sekcí "světové revoluční strany". V padesátých až sedmdesátých letech další statisíce lidí vynášely do nebe "Velkého kormidelníka" čínské revoluce a opěvovaly zásluhy Velkého skoku vpřed či kulturní revoluce. Blíže k nám bylo mnoho těch, kteří oslavovali převzetí moci Pol Potem. Mnoho jich namítá, "že nevěděli". A je pravda, že nebylo vždy snadné vědět, neboť komunistické režimy učinily z tajemství jeden ze svých oblíbených způsobů obrany. Jenže tato nevědomost byla velmi často pouze výsledkem zaslepení, způsobeného militantní vírou. Od čtyřicátých a padesátých let bylo mnoho faktů známých a nepochybných. Jestliže však mnoho těchto pochlebníků dnes opustilo své včerejší idoly, stalo se tak v tichosti a tajnosti. Co si však myslet o základní amorálnosti, kdy je veřejná angažovanost odsunuta kamsi do soukromí, aniž z ní byla vyvozena poučení?

V roce 1969 napsal jeden z průkopníků studií o komunistickém teroru Robert Conquest: "Fakt, že tolik lidí skutečně 'spolklo' (Velkou čistku), byl nepochybně jedním z faktorů, které umožnily uskutečnit čistku celou. Zejména procesy by měly jen malý význam, kdyby nebyly prohlášeny za platné jistými zahraničními - a tedy 'nezávislými' - komentátory. Ti musí alespoň z malé části nést odpovědnost za spoluvinu na těchto politických vraždách, nebo v každém případě za to, že se procesy obnovily, když první operace, proces se Zinovjevem (1936), se mohla těšit neodůvodněné důvěře. Soudíme-li podle tohoto lokte morální a intelektuální spoluvinu jistého počtu nekomunistů, co říci o spoluvině komunistů? A nevzpomínáme si, že by Louis Aragon veřejně litoval, že ve své básni z roku 1931 volal po vytvoření komunistické politické policie ve Francii, i když se po nějaký čas zdálo, že kritizuje stalinské období.

Joseph Berger, starý kádr Kominterny, který prošel čístkou a poznal tábory, cituje dopis, který dostal od bývalé deportované do gulagu, jež po svém návratu z táborů zůstala členkou strany: "Komunisté mé generace přijali Stalinovu autoritu. Schvalovali jeho zločiny. Toto neplatí pouze o sovětských komunistech, ale i o komunistech z celého světa, a tato poskvrna nás poznačila individuálně i kolektivně. Můžeme ji smazat pouze tím, že budeme jednat tak, aby se již něco podobného nemohlo stát. Co se stalo? Přišli jsme o rozum, nebo jsme nyní zrádci komunismu? Pravda je, že jsme všichni, včetně těch, kteří byli Stalinovi nejbližší, učinili ze zločinů opak toho, čím byly. Brali jsme je za důležitý příspěvek k vítězství socialismu. Věřili jsme, že vše, co utužovalo politickou sílu komunistické strany v Sovětském svazu i ve světě, bylo vítězstvím pro socialismus. Nikdy jsme si nepředstavovali, že by mohl být v komunismu konflikt mezi politickou a etikou."

Berger pro sebe tento výrok odstiňuje: "Pokud můžeme odsoudit jednání těch, kteří Stalinovu politiku přijali, což nebyl případ všech komunistů, je těžší jim vyčítat, že tyto zločiny neznemožnili. Myslet si, že lidé, i třeba vysoko postavení, se mohli stavět proti jeho záměrům, znamená nepochopit nic z toho, co bylo jeho byzantským despotismem." Berger má ještě

"omluvu", že se nacházel v SSSR, a byl tedy pohlcen pekelným strojem, z něhož nebylo úniku. Ale co komunisté v západní Evropě, kteří nespádali pod přímý tlak NKVD, jaké zaslepení je nutilo, aby dál pěli chvalořeči na systém i na jeho šéfa? Ten kouzelný filtr, jenž je držel ve svém područí, musel být hodně mocný! Martin Malia ve svém pozoruhodném díle o ruské revoluci - *Sovětská tragédie* - poodkrývá závoj, když mluví o "paradoxu velikého ideálu, končícího velikým zločinem". Jiná význačná analytička komunismu, Annie Kriegelová, zdůrazňovala ono téměř nezbytné propojení obou tváří komunismu: jedné zářící a druhé temné.

Na tento paradox přináší první odpověď Cvetan Todorov: "Obyvatel západní demokracie by rád věřil, že totalitarismus je naprosto cizí normálním lidským tužbám. Kdyby ovšem byl totalitarismus takový, nebyl by se udržel tak dlouho a nebyl by s sebou stáhl tolik jedinců. On je naopak strojem s obávanou výkonností. Komunistická ideologie nabízí obraz lepší společnosti a ponouká nás, abychom po ní dychtili: což není touha změnit svět ve jménu ideálu podstatnou částí lidské identity? (. . .) A navíc, komunistická společnost zbavuje jedince zodpovědnosti: vždycky rozhodují 'oni'. Neboť odpovědnost je často těžké břemeno. (. . .) Přitažlivost totalitního systému, kterou mnozí jedinci nevědomky velmi pocítili, pochází z určitého strachu ze svobody a ze zodpovědnosti - což vysvětluje popularitu všech autoritářských režimů (to je teze Ericha Fromma ve *Strachu ze svobody*); již La Boétie říkal, že existuje 'dobrovolná poroba'".

Spoluvina těch, kteří se vrhli do dobrovolné poroby, nebyla a dost není abstraktní či teoretická. Jednoduchý čin přijetí anebo zapojení do propagandy, určené k zakrytí pravdy, představoval a stále představuje aktivní spoluvinu. Neboť publicita je jediným prostředkem - a ještě ne vždy účinným, jak to nedávno ukázala rwandská tragédie - boje s masovými zločiny, spáchanými v tajnosti, ve skrytu před indiskrétními pohledy.

Analýza této stěžejní skutečnosti fenoménu vládnoucího komunismu - diktatury a teroru - není snadná. Jean Ellestein definoval stalinský fenomén jako směs řecké tyranie a východního despotismu. Formulace je to svůdná, ale nebere v úvahu moderní charakter této zkušenosti, její totalitní dosah, odlišující ji od předchozích známých forem diktatury. Rychlý a srovnávací přehled nám umožní ji lépe situovat.

Napřed bychom mohli připomenout ruskou tradici útlaku. Bolševici bojovali proti teroristickému režimu cara, který nicméně bledne ve srovnání s hrůzami bolševismu u moci. Car vydával politické vězně skutečným soudům; mohla se tam vyslovit obhajoba stejně jako obžaloba, ne-li více, a vzít si za svědka národní veřejné mínění, jež v komunistickém režimu neexistuje, a hlavně mezinárodní veřejné mínění. S vězni a odsouzenými muselo být jednáno podle vězeňského řádu a praxe vyhoštění či přímo deportací byla relativně mírná. Deportovaní mohli odejít s rodinou, číst a psát, jak se jim chtělo, lovit, rybařit, ve volném čase se stýkat se svými druhy v nemilosti. Leninovi i Stalinovi bylo dopřáno učinit si o tom vlastní zkušenost. Dokonce i Dostojevského *Zápisky z mrtvého domu*, jež při svém vydání tolik pobouřily veřejné mínění, se vedle hrůz komunismu zdají zcela neškodné. Jistěže vzbouření a povstání v Rusku byla v letech 1880 - 1914 tvrdě potlačena archaickým politickým systémem. Nicméně od roku 1825 do roku 1917 činil celkový počet osob odsouzených v Rusku k trestu smrti za politickou činnost 6306, z nichž bylo 3932 popravených - 191 od roku 1825 do roku 1905 a 3741 v letech 1906 - 1910 -, počet, který bolševici překonali už v březnu 1918, pouze po čtyřech měsících, co byli u moci. Bilance carské represe je tedy naprosto nesrovnatelná s bilancí komunistického teroru.

Ve dvacátých až čtyřicátých letech komunismus prudce odsuzoval teror prováděný fašistickými režimy. I zde ukazuje stručný přehled čísel, že věci nejdou tak jednoduché. Ovšemže italský fašismus, jenž byl jako první uvedený v život a jenž se otevřeně prohlásil za

"totalitní", své politické odpůrce věznil a týral. Nicméně zřídka kdy zašel až k vraždě. V polovině třicátých let bylo v Itálii několik stovek politických vězňů a několik stovek tzv. *confinati* - umístěných pod dozorem na ostrovech - , byly zde, pravda, i desetitisíce politických exulantů.

Až do války byl nacistický teror zacílen na několik skupin; odpůrci režimu - zejména komunisté, socialisté, anarchisté, někteří odboráři - byli stíháni otevřeně, zavírání do vězení a hlavně internování do koncentračních táborů, podrobováni přísné šikaně. Od roku 1933 do roku 1939 bylo celkově zavražděno ve vězeních a táborech, po soudu či bez něho, zhruba 20 000 levicových aktivistů. Nemluví o vyřizování vnitřních nacistických účtů, jako byla "noc dlouhých nožů" v červnu 1934. Další kategorií obětí určených na smrt byli Němci označení jako neodpovídající rasovým kritériím "velkého blond árijce" - mentálně nemocní, fyzicky postižení, starci. Válka dala Hitlerovi příležitost přejít k akci: od konce roku 1939 do začátku roku 1941 se stalo 70 000 Němců oběťmi programu eutanazie posláním do plynu. Tento program byl zastaven, až když protestovaly církve. Metody zplynování, jež byly tehdy vytvořeny, byly pak aplikovány na třetí skupinu obětí, Židy.

Až do války je diskriminující opatření zasahovala všeobecně a jejich perzekuce doznala svého vrcholu během "křišťálové noci" - několik stovek mrtvých a 35 000 internovaných v koncentračních táborech. Teprve se začátkem války, a hlavně po napadení Sovětského svazu, se rozpoutal nacistický teror, jehož celková bilance je následující: 15 miliónů zabitých civilistů v okupovaných zemích, 5,1 milionu Židů, 3,3 milionu sovětských válečných zajatců, 1,1 milionu deportovaných zemřelo v táborech, oběťmi se stalo i několik stovek tisíc Cikánů. K těmto číslům připočteme 8 milionů osob určených na nucené práce a 1,6 milionu vězňů v koncentračních táborech, kteří přežili.

Nacistický teror zasáhl myšlení a paměť v trojím smyslu. Předně proto, že postihl přímo Evropany. Za druhé, ježto byli nacisté poraženi a jejich hlavní vůdci souzeni v Norimberku, byly jejich zločiny oficiálně označeny a jako takové pranýřovány. A konečně, odhalení genocidy Židů bylo šokem pro vědomí lidí vzhledem k její zjevné iracionálnosti, její rasistické dimenzi a radikálnosti tohoto zločinu.

Naším záměrem není předložit zde bůhvíjaké srovnávací makabrozní počty, dvojí účetnictví hrůz, hierarchii krutostí. Jenže fakta jsou tvrdohlavá a ukazují, že komunistické režimy spáchaly zločiny zasahující zhruba sto milionů osob proti 25 milionům osob za nacismu. Toto jednoduché konstatování musí alespoň přimět člověka ke srovnávací úvaze o podobnosti režimu, jenž byl od roku 1945 považován za nezločinnější v tomto století, a systému komunistického, který si až do roku 1991 zachoval veškerou mezinárodní legitimitu a který je dodnes v jistých zemích u moci a uchovává si příznivce po celém světě. A i když mnoho komunistických stran opožděně přiznalo zločiny stalinismu, ve většině neopustily leninské principy a vůbec se neptají po tom, jak byly samy zapleteny do fenoménu terorismu.

Metody zavedené Leninem a systematizované Stalinem a jejich následovníky metody nacistů nejen připomínají, ale velmi často je překonávají. Rudolf Höss, pověřený vybudováním tábora Osvětim a jeho pozdější velitel, učinil v této věci velmi jasné poznámky: "Vedení Sicherheitsdienstu doručilo velitelům táborů detailní dokumentaci o ruských koncentračních táborech. Podle svědectví uprchlých vězňů byly podmínky, které v nich vládly, popsány do všech detailů. Zvláště tam bylo zdůrazněno, že Rusové vyhlazovali celé populace tím, že je zaměstnávali na nucených pracích". Nicméně fakt, že stupeň i technika masového násilí byly započaty komunisty a že nacisté se jimi mohli inspirovat, v našich očích neznamená, že by bylo možné stanovit přímou příčinnou souvislost mezi převzetím moci bolševiky a nástupem nacismu.

Od konce dvacátých let zavedlo GPU (nový název Čeky) metodu kvót: každá oblast, každý okrsek musel zatknout, deportovat nebo postřílet určité procento osob příslušících k

"nepřátelským" sociálním vrstvám. Tato procenta byla určena centrálně vedením strany. Plánovací šílenství a statistická posedlost nezasáhly pouze hospodářství, ale zachvátily též oblast teroru. Od roku 1920 se s vítězstvím Rudé armády nad bílými objevily na Krymu statistické, ba dokonce sociologické metody: oběti jsou vybíráni podle přesných kritérií stanovených na základě dotazníků, jimž se nikdo nemůže vyhnout. Stejně "sociologické" metody budou Sověty uplatněny při organizování masivních deportací a likvidace v baltských státech i v okupovaném Polsku v letech 1939 - 1941. Transporty deportovaných v dobytčácích vedly k týmž šílenostem jako v případě nacistů: v letech 1943 - 1944, uprostřed urputných bojů, nechal Stalin stáhnout z fronty tisíce vagonů a statisíce mužů ze speciálních jednotek NKVD, aby zajistil v kratičké lhůtě několika dnů deportaci kavkazských národů. Tato logika genocidy - jež spočívá, abychom znovu citovali francouzský trestní zákoník, v "totálním nebo částečném vyhubení národní, etnické, rasové nebo náboženské skupiny nebo skupiny určené na základě jakéhokoli jiného svévolného hlediska" - uplatňovaná komunistickou mocí na skupiny označené jako nepřátelské, na části své vlastní společnosti, byla dotažena ke svému vrcholu Pol Potem a jeho Rudými Khmery.

Mluvit o blízkosti mezi nacismem a komunismem pokud jde o vyhlazování, může šokovat. A přitom ten, kdo napsal první text o Treblince a byl jedním z vedoucích duchů při práci na *Černé knize* o vyhlazování Židů v SSSR, Vasilij Grossman, jehož matka byla zabita Němci v ghettu v Berdichevu, nechává takto hovořit jednu z postav ve svém příběhu *Vše plyne* o hladomoru na Ukrajině: "Spisovatelé i sám Stalin říkali všichni totéž: Kulaci jsou příživníci, spalují obilí, zabíjejí děti. A bez obalu vyhlásili: je třeba proti nim pozvednout masy a zničit je všechny, jako třídu, ty proklatce." A dodává: "Aby je bylo možné zabít, bylo třeba vyhlásit: Kulaci, to nejsou lidské bytosti. Přesně jako Němci říkali: Židé, to nejsou lidské bytosti. A tak to řekli Lenin a Stalin: Kulaci, to nejsou lidské bytosti." A na závěr mluví Grossman o dětech kulaků: "Je to, jako když Němci nechávali umírat židovské děti v plynových komorách: Vy nemáte právo žít, vy jste Židé."

V obou případech nejsou tolik zasažena individua jako skupiny. Teror má za cíl vyhladit nějakou skupinu označenou za nepřátelskou, jež ovšem tvoří pouze část společnosti, ale která je zasažena logikou genocidy jako skupina. A tak se mechanismy segregace a vylučování v "třídním totalitarismu" příznačně podobají týmž mechanismům v "rasovém totalitarismu". Budoucí nacistická společnost měla být budována kolem "čisté rasy", budoucí komunistická společnost kolem proletářského lidu očištěného ode všech buržoazních nánosů. I když kritéria pro vylučování nebyla tatáž, nové uspořádání těchto dvou společností bylo chystáno stejným způsobem. Je tedy chybou tvrdit, že komunismus je univerzalismem: i když mají jeho plány světové poslání, je v nich jedna část lidstva prohlášena za nehodnou existence, jako v nacismu; rozdíl je v tom, že nacistické rasové a územní odstřížení je nahrazeno odstřížením vrstev (tříd). Těžké zločiny leninismu, stalinismu, maoismu i kambodžská zkušenost tedy kladou lidstvu - stejně jako právníkům a historikům - novou otázku: jak kvalifikovat zločin, který spočívá ve vyhlazení, z politicko-ideologických důvodů, již nejen vymezených jedinců či skupin odpůrců, nýbrž mohutných částí společnosti? Je třeba vynalézt nové pojmenování? Někteří anglosaští autoři si to myslí, a proto vytvořili termín "politicida". Nebo je třeba jít, tak jako čeští právníci, až k pojmenování zločinů spáchaných komunistickým režimem jednoduše "komunistickými zločiny"?

Co bylo známo o zločinech komunismu? Co jsme o něm chtěli znát? Proč bylo třeba čekat až na konec století, aby toto téma dosáhlo statutu vědeckého předmětu? Neboť je zřejmé, že studium stalinského i komunistického teroru obecně musí v porovnání se studiem nacismu dohánět obrovské zpoždění, i když na Východě počet studií roste.

Zde nám nemůže uniknout překvapivě veliký kontrast. Vítězové z roku 1945 učinili podle zákona zločin - a zvláště genocidu Židů - centrem své obžaloby nacismu. Již po desetiletí

pracují na této otázce četní badatelé po celém světě. Byly jí zasvěceny tisíce knih, desítky filmů, z nichž mnohé slavné - ve velmi rozdílných polohách; *Noc a mlha* nebo *Šoa*, *Sofiina volba* či *Schindlerův seznam*. Raul Hilberg, abychom uvedli jen jeho, zaměřil své hlavní dílo na detailní popis způsobů usmrcování Židů za třetí říše.

Počiny tohoto druhu zabývající se otázkou komunistických zločinů však neexistují. Zatímco jména Himmler či Eichmann jsou po celém světě známa jako symboly soudobého barbarství, jména Dzeržinského, Jagody či Ježova jsou většině lidí neznáma. Pokud jde o Lenina, Maa, Ho Či Mina a dokonce i Stalina, těší se stále překvapující úctě. Jedna francouzská státní organizace, Loto, byla dokonce natolik nevědomá, že použila Stalina a Maa v jedné své reklamní kampani! Koho by napadlo využít k takovému účelu Hitlera či Goebbelse?

Výjimečná pozornost, věnovaná Hitlerovým zločinům, je zcela oprávněná. Vychází z vůle přeživších k výpovědi, z vůle badatelů k pochopení i z vůle morálních a politických autorit k potvrzení demokratických hodnot. Proč je však ve veřejném mínění tak slabý ohlas na svědectví o komunistických zločinech? Proč to stydlivé ticho politiků? A hlavně, proč to "akademické" ticho o komunistické katastrofě, jež zasáhla za osmdesát let přibližně třetinu lidského pokolení na čtyřech kontinentech? Proč ta neschopnost učinit středem rozboru komunismu natolik základní faktor, jako je zločin, zločin masový, zločin systematický, zločin proti lidskosti? Stojíme snad před nemožností pochopit? Nejedná se spíše o záměrné odmítnutí poznání, o obavu z pochopení?

Důvody tohoto zatemnění jsou složité a početné. Napřed zde hrála roli klasická a vytrvalá vůle katánů smazat stopy po svých zločinech a ospravedlnit to, co nemohli skrýt. Chruščovova "tajná zpráva" z roku 1956, jež byla prvním přiznáním komunistických zločinů samotnými komunistickými představiteli, je též zprávou katana, pokoušejícího se zároveň zamaskovat a zakrýt své vlastní zločiny - jako šéfa Ukrajinské komunistické strany za nejsilnějšího teroru - tím, že je přiřkne pouze Stalinovi a že je omlouvá plněním rozkazů, že se snaží zatemnit největší část zločinů - mluví pouze o komunistických obětech, jež byly mnohem méně početné než ostatní. Chruščov se pokouší tyto zločiny zjemnit - označuje je za "omyly činěné za Stalina" - a konečně se snaží ospravedlnit pokračování systému se stejnými principy, stejnými strukturami a stejnými lidmi.

Chruščov o tom podává syrové svědectví, když hovoří o všemožném odporu, na který narazil při přípravě "tajné zprávy", zvláště ze strany jednoho ze Stalinových důvěrníků: "Kaganovič byl takový kýval, že by byl podřízil hrdlo vlastnímu otci, kdyby mu na něj Stalin mrknutím ukázal a řekl mu, že je to v zájmu věci: rozumí se stalinské věci. (. . .) Argumentoval proti mně ze sobeckého strachu, který měl o svou kůži. Byl veden dychtivým přáním uniknout vší zodpovědnosti. Když už se staly zločiny, Kaganovič chtěl jen jedno: být si jist, že je jeho stopa smazaná." Naprostá uzavřenost archivů v komunistických zemích, naprostá kontrola tisku, médií i v všech kanálech do zahraničí, propaganda o úspěších režimu, celý ten aparát na zablokování informací měl v první řadě zabránit tomu, aby se osvětlila pravda o zločinech.

A katani se nespokojili tím, že své zločiny skryly, ale bojovali všemi prostředky proti lidem, kteří se pokoušeli informovat. Jistí pozorovatelé a analytici se totiž pokusili své současníky osvětlit. Po druhé světové válce to bylo ve Francii zvláště jasné ve dvou případech. Od ledna do dubna 1949 se v Paříži konal proces mezi Viktorem Kravčenkem - bývalým vysokým sovětským funkcionářem, který napsal dílo *Zvolil jsem svobodu*, v němž popsal stalinskou diktaturu - , a komunistickým časopisem *Les Lettres francaises*, řízeným Louisem Aragonem, jenž zahrnoval Kravčenka nadávkami. Od listopadu 1950 do ledna 1951 se konal, také v Paříži, jiný proces, opět mezi časopisem *Les Lettres francaises* a tentokrát Davidem Roussetem, intelektuálem a bývalým trockistou, který byl deportován nacisty do Německa a který v roce 1946 dostal Renaudotovu cenu za knihu *L'Univers concentrationnaire* (Svět koncentráků); Rousset vyzval 12. listopadu 1949 všechny bývalé vězně nacistických koncentračních táborů, aby vytvořili vyšetřovací komisi o sovětských koncentracích, a byl bouřlivě napaden komunistickým tiskem, který existenci těchto táborů popíral. Po

Roussetově výzvě v článku otištěném 25. února 1950 ve *Figaro littéraire* a nazvaném "Vyšetřujeme sovětské tábory. Kdo je horší, Satan nebo Belzezub?" podala Margaret Buber-Neumannová zprávu o své dvojí zkušenosti vězeňkyně v nacistických i sovětských táborech.

Proti všem těmto lidem, budícím lidské svědomí, vytáhli katané do systematického boje s veškerým arzenálem moderních států, schopných zakročit po celém světě. Chtěli je diskvalifikovat, zbavit věrohodnosti, zastrašit. A. Solženicyn, V. Bukovskij, A. Zinovjev, L. Pljušč byli vypuzeni ze země, Andrej Sacharov internován v Gorkém, generál Pjotr Grigorenko uvržen do psychiatrické léčebny, Bulhar Markov zavražděn pomocí otráveného deštníku.

I samy oběti, stojící před takovou silou zastrašování a zatemňování, váhaly, zda se mají projevit, a nebyly schopny návratu do společnosti, v níž okázale vystupovali jejich udavači a vrazi. Vasilij Grossman tuto beznaděj popisuje. Na rozdíl od židovské tragédie - kde se mezinárodní židovské společenství staralo o připomínání genocidy - obětím komunismu a jejich příznivcům nebylo dlouho umožněno uchovávat živou paměť o tragédii, neboť jakékoli vzpomínkové akce či žádosti o nápravu byly zakázány.

Když kati nemohli některé skutečnosti zakrýt - provádění poprav, koncentrační tábory, vyvolané hladomory - , usilovně se je snažili ospravedlnit a hrubě je zkrusovali. Když doznali teror, povýšili ho na alegorickou figuru Revoluce: "když se kácí les, létají třísky", "když chceš udělat omeletu, musíš rozbít vejce". Na což Vladimir Bukovskij odpovídal, že viděl rozbitá vejce, ale nikdy neochutnal omeletu. K vrcholu bezesporu dospěla jazyková zvrácenost. Systém koncentráků se magií slov stal dílem převýchovy a žaláři byli vychovateli, pověřenými přetvořit lidi starého režimu na "nové lidi". Takzvaní zekové - termín označující vězně sovětských koncentračních táborů - byli "prošeni" mocí, aby uvěřili v systém, jenž je zotročoval. V Číně je koncentračník nazýván "student": musí studovat správné stranické myšlení a změnit své vlastní chybné myšlení.

Lež, jako častokrát, není v přísném smyslu slova opakem pravdy, neboť každá lež se opírá o pravdivé prvky. Zvrácená slova jsou umístěna do posunutého vidění, jež deformuje celkovou perspektivu: stojíme před sociálním a politickým astigmatismem. Pohled deformovaný komunistickou propagandou je tedy snadné opravit, je však velmi těžké přivést pochybeného nazpět k náležitému rozumovému pojetí. První dojem zůstává a stává se předsudkem. Komunisté používali i sílu kritiky svých teroristických metod, aby ji obrátili proti samotným kritikům. A díky své nesrovnatelné propagandistické moci - založené na zvrácenosti jazyka - utužili pokaždé řady svých aktivistů a sympatizantů k obnovení komunistického aktu víry. Znovuobjevili tak prvotní princip ideologického přesvědčení, formulovaný svého času Tertullianem: "Věřím, protože je to absurdní."

Intelektuálové se v rámci operací kontrapropagandy doslova prostituovaly. V roce 1928 souhlasil Gorkij, že pojedí na exkurzi na Solovecké ostrovy, experimentální koncentrační tábor, jenž "metastázami" (Solženicyn) dal vzniknout systému gulagů. Vrátil se s knihou oslavující Solovecké souostroví a sovětskou vládu. Francouzský spisovatel Henri Barbusse (Goncourtova cena 1916) neváhal kvůli penězům podkuřovat stalinskému režimu a v roce 1928 vydal knihu o "nádherné Gruzii" - kde se Stalin a jeho přísluhovač Ordžonikidze, přesně v roce 1921, věnovali skutečným masakrům a kde se Berija, šéf NKVD, zapsal svým machiavelismem a sadismem. A roku 1935 vydal Barbusse první oficiální Stalinovu biografii. Později pěla Maria-Antoinetta Macciochiová chvalozpěvy na Maa a nedávno ji následovala Danielle Mitterrandová, pokud jde o Castra. Hamižnost, pochablost, marnivost, fascinace silou a násilím, revoluční vášeň: ať už byla motivace jakákoli, totalitní diktatury, komunistické nevyjímaje, vždy našly pochlebníky, které potřebovaly.

Západ dlouho prokazoval vůči komunistické propagandě výjimečnou zaslepenost, udržovanou současně naivitou vůči mimořádně mazanému systému, obavou ze sovětské moci a cynismem politiků a obchodníků. Zaslepenost se projevila v Jaltě, když prezident

Roosevelt pustil východní Evropu Stalinovi za slib, právoplatně sepsaný, že tam Stalin co nejdříve zorganizuje svobodné volby. V Moskvě se v prosinci 1944 projevil realismus a rezignace, když generál de Gaulle směnil předání nešťastného Polska molochovi za garanci sociálního a politického smíru, zajištěného po návratu do Paříže Mauricem Thorezem.

Toto zaslepení bylo přijímáno a jakoby legitimováno přesvědčením západních komunistů a mnoha levicových lidí, podle nichž tyto země budovaly socialismus, přesvědčením, že tato utopie, jež v demokraciích živila sociální a politické konflikty, je "tam" skutečností, jejíž přitažlivost podtrhla Simone Weilová: "Revoluční dělníci jsou moc šťastní, že mají za sebou stát - stát, jenž dává jejich akci oficiální charakter, onu legitimitu, tu skutečnost, kterou uděluje pouze stát. A to stát, který je zároveň od nich zeměpisně příliš vzdálený, aby je mohl znechutit." Komunismus tehdy nastavoval svou světlou tvář: hlásil se k osvícencům, k tradici sociální a lidské emancipace, ke snu o skutečné rovnosti, odhalenému Gracchem Babeufem. A tato světlá tvář komunismu takřka úplně zakryla jeho stinnou tvář.

K této nevědomosti - ať už záměrné nebo bezděčné - , pokud jde o zločinnou dimenzi komunismu, se jako vždy přidala lhostejnost našich současníků ke svým lidským bratřím. Ne že by bylo lidské srdce okoralé. Naopak, v nespočetných mezních situacích projeví nečekané zdroje solidarity, přátelství, náklonnosti a dokonce lásky. Nicméně, jak to vidí Cvetan Todorov, "vzpomínky na naše smutky nám zabraňují vnímat utrpení druhých". A který evropský či asijský národ nebyl po skončení první a pak druhé světové války zaměstnán ošetřováním ran z nespočetných smutků? Potíže, s nimiž se autoři setkali přímo ve Francii, když se chtěli vypořádat s temnými léty, jsou dosti výmluvné. Dějiny- či spíše nedějiny - německé okupace i nadále otravují svědomí Francouzů. A stejně je tomu, někdy v menší míře, s dějinami nacismu v Německu, fašismu v Itálii, frankismu ve Španělsku, občanské války v Řecku atd. V tomto století železa a krve byl každý příliš zaměstnán svým neštěstím, než aby se zajímal o neštěstí druhých.

Skrytí zločinného rozměru komunismu nicméně má tři specifitější důvody. První spočívá v oddanosti samotné revoluční myšlence. Loučení s myšlenkou revoluce, v představě 19. a 20. století, ještě zdaleka neskončilo. Její symboly - rudý prapor, Internacionála, zařatá pěst - se objevují při každém větším sociálním hnutí. Do módy se znovu dostává Che Guevara. Aktivní jsou otevřeně revoluční skupiny, vyjadřují se ve vší legalitě, stíhají opovržením sebemenší kritickou úvahu o zločinech svých předchůdců a neváhají omílat staré ospravedlňující řeči Lenina, Trockého či Maa. Tato revoluční vášeň nebyla pouze vášní druhých. Někteří z autorů této knihy sami po nějaký čas věřili komunistické propagandě.

Druhý důvod spočívá v podílu Sovětů na vítězství nad nacismem, což komunistům umožnilo zamaskovat horoucím vlastenectvím své konečné záměry, směřující k uchopení moci. Od června 1941 vstoupili komunisté ve všech okupovaných zemích do aktivního odporu - často ozbrojeného - proti nacistickým či italským okupantům. Stejně jako odbojáři všech ostatních politických přesvědčení zaplatili i oni cenu represi, měli tisíce zastřelených, povražděných, deportovaných. A udělali ze sebe mučedníky, aby učinili věc komunismu svatou a zapověděli vůči ní veškerou kritiku. Navíc navázalo mnoho nekomunistů během odboje s komunisty pouta solidarity, boje a krve, což mnohým očím zabránilo, aby se otevřely; ve Francii byl postoj gaullistů často určován touto společnou vzpomínkou a byl podporován politikou generála de Gaulla, jenž vůči Američanům používal sovětskou protiváhu.

Tento podíl komunistů ve válce i jejich podíl na vítězství nad nacismem umožnil definitivní triumf představy antifašismu coby kritéria pravdy levicovosti a komunisté se samozřejmě pasovali na nejlepší představitele a nejlepší obhájce tohoto antifašismu. Antifašismus se pro komunisty stal definitivní známkou kvality a bylo pro ně snadné v jeho jméno umlčet vzpurné kritiky. Francois Furet napsal o tomto klíčovém bodě skvělé pojednání. Jelikož byl poražený nacismus označen Spojenci za "absolutní zlo", spadl komunismus téměř mechanicky do tábora dobra. To bylo zřejmé při norimberském procesu, kde byli Sověti v řadách soudců. Rychle tak byly odkázány k

zapomnění epizody z hlediska demokratických hodnot hanebné, jako německo-sovětské smlouvy z roku 1939 nebo masakr v Katyně. Vítězství nad nacismem bylo pokládáno za předložený důkaz o nadřazenosti komunistického systému. V Evropě osvobozené Brity a Američany vyvolalo zvláště dvojí pocit - jednak vděčnosti Rudé armádě (jejíž okupaci zde nemuseli snášet) a za druhé pocit provinění před oběťmi, které přinesly národy Sovětského svazu. A tyto pocity komunistická propaganda neopomněla beze zbytku využít.

Zároveň s tím zůstaly způsoby "osvobození" východoevropských zemí Rudou armádou dlouho neznámé na Západě, kde historici stavěli na roveň dva velmi rozdílné typy "osvobození": jeden vedl k obnově demokracie, druhý otevíral cestu k nastolení diktatury. Ve střední a východní Evropě se sovětský systém ucházel o následnictví po tisícileté říši. Witold Gombrowicz vyjádřil drama těchto národů několika slovy: "Konec války nepřinesl Polákům osvobození. V této smutné střední Evropě znamenal pouze změnu jednoho temna za druhé, Hitlerových katanů za katany Stalinovy. V témže okamžiku, kdy v pařížských kavárnách vznešení duchové oslavovali radostným zpěvem 'vymanění polského lidu z feudálního jha', v samotném Polsku zapálená cigareta jednoduše přešla z jedné ruky do jiné a pokračovala v pálení lidské kůže." Zde zeje trhlina v evropské paměti. Některé publikace přitom velmi rychle odkryly závoj nad způsobem, jakým SSSR osvobodil Poláky, Němce, Čechy a Slováky.

Poslední důvod tohoto zatemňování je choulostivější a náročněji se vysvětluje. Po roce 1945 sejevila genocida Židů jako vzor moderního barbarství, až zaujala všechn prostor určený k vnímání masového teroru ve 20. století. Komunisté napřed popírali specifickou židovskou perzekuci nacisty, později pochopili, jakou výhodu mohou mít z toho, že ji uznají, aby mohli neustále oživovat antifašismus. Strašidlo "hnusného zvířete, jehož břicho je dosud plodné" - podle známého obratu Bertolta Brechta - bylo vytahováno neustále, z jakéhokoliv důvodu, i bezdůvodně. V poslední době pak zdůrazňování "jedinečnosti" genocidy Židů a zaostření pozornosti na jedno výjimečné zverstvo bránilo postřehnout jiné skutečnosti stejného druhu v komunistickém světě. A pak, jak je možno si představit, že ti, kdo svým vítězstvím přispěli k rozbití vyhlazovacího systému, mohli též sami používat metody genocidy? Nejrozšířenější reakcí bylo úvahy o takovém paradoxu odmítnout.

První velký obrat v oficiálním uznání komunistických zločinů nastal 24. února 1956. Toho večera vystoupil Nikita Chruščov, první tajemník, na tribunu XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS). Zasedání se konalo za zavřenými dveřmi, přítomni mu byli pouze delegáti sjezdu. V absolutním tichu, uzemněni, poslouchají prvního tajemníka strany, jak metodicky rozbíjí obraz "tatíčka lidu", "geniálního Stalina", jenž byl po třicet let hrdinou světového komunismu. Tato zpráva, známá od té doby jako "tajná zpráva", je jedním ze základních zvratů současného komunismu. Jeden z nejdříve postavených komunistických vůdců poprvé oficiálně přiznal, i když pouze pro informaci komunistů, že režim, který v roce 1917 uchoopil moc, prošel zločinnou "úchylnou".

Důvodů, jež přiměly "pana Ch" k porušení jednoho z největších tabu sovětského režimu, bylo více. Jeho hlavním záměrem bylo přiřknout zločiny komunismu pouze Stalinovi, a tím omezit zlo a vyříznout je, aby zachránil režim. Do jeho rozhodnutí též vstupovala vůle vést útok proti klanu stalinistů, kteří vzdorovali jeho moci ve jménu metod jejich bývalého šéfa. Tito muži byli ostatně od léta 1957 odvoláni ze všech svých funkcí. Nicméně poprvé od roku 1934 nenásledovala po jejich politické popravě též poprava skutečná, a podle tohoto jednoduchého detailu se soudí, že Chruščovovi motivace byly hlubší. On, který byl po dlouhá léta velkým bossem Ukrajiny a z toho titulu řídil i kryl dalekosáhlé vyvražďování, se zdál vši tou krví unaven. Ve svých pamětech, kde si nepochybně přisoudil krásnou roli, připomíná Chruščov svá duševní rozpolezení: "Sjezd skončí; rezoluce jsou přijaty, všechny pro forma. Ale co? Ty, kteří byli po statisících postřeleni, budeme mít na svědomí dál."

A náhle se tvrdě obrací na své soudruhy:

"Co učiníme s těmi, kteří byli zatčeni, zlikvidováni? (. . .) Víme nyní, že oběti represí byly nevinné. Máme nyní nezvratný důkaz, že to vůbec nebyli nepřátele lidu, byli to čestní muži a ženy, oddaní straně, revoluci, leninské věci budování socialismu a komunismu. (. . .) Je nemožné vše zakrýt. Dříve či později ti, kdo jsou ve vězení, v táborech, z nich vyjdou a vrátí se domů. A pak budou vyprávět svým příbuzným, svým přátelům, svým soudruhům, co se stalo. (. . .) A proto máme povinnost přiznat delegátům vše o tom, jak byla strana vedena po všechna ta léta. (. . .) Jak předstírat, že nevíme, co se stalo? (. . .) Víme, že to byla vláda represe a svévole ve straně, a musíme říci sjezdu, co víme. (. . .) V životě kohokoliv, kdo spáchal zločin, přijde okamžik, kdy mu zpověď zaručí shovívavost, ne-li odpuštění."

U některých z těch mužů, kteří se přímo zúčastnili na zločinech spáchaných za Stalina a kteří většinou vděčili za svůj vzestup fyzické likvidaci svých předchůdců ve funkci, se objevoval jistý druh výčitek; ovšemže výčitek vynucených, zjištěných, výčitek politika, ale přece jen výčitek. Bylo třeba, aby někdo zamezil vraždění; Chruščov tu odvahu měl, i když v roce 1956 neváhal poslat sovětské tanky na Budapešť.

V roce 1961 Chruščov na XXII. sjezdu KSSS připomněl nejen komunistické oběti, nýbrž Stalinovy oběti celkově, a dokonce navrhl, aby byl na jejich památku postaven památník. Nepochybně překročil hranici, za níž byl zpochybněn samotný princip režimu: monopol absolutní moci vyhrazené komunistické straně. Památník nikdy nespátřil světlo světa. V roce 1962 povolil první tajemník vydání *Jednoho dne Ivana Děnisoviče* od Alexandra Solženicyna. 24. října 1964 byl Chruščov tvrdě sesazen ze všech svých funkcí, ale ani on nebyl zlikvidován a zemřel v anonymitě roku 1971.

Všichni analytici uznávají rozhodující důležitost "tajné zprávy", jež vyvolala zásadní přelom ve vývoji komunismu ve 20. století. Francois Furet, jenž v roce 1954 opustil francouzskou komunistickou stranu, o tom píše: "A tak se stalo, že 'tajná zpráva' z února 1956, sotva vešla ve známost, naráz otřásla postavením komunistické myšlenky na celém světě. Hlas, který odhaluje Stalinovy zločiny, už nepřichází ze Západu, ale z Moskvy, a z nejsvětějšího místa z Moskvy, z Kremle. Není již hlasem odpadlého komunisty, ale hlasem prvního z komunistů na světě, šéfa Komunistické strany Sovětského svazu. Místo aby tedy budil pochybnosti, jež stíhají projevy bývalých komunistů, je vybaven nejvyšší autoritou, kterou systém poskytl svému šéfovi. (. . .) Mimořádný vliv 'tajné zprávy' na lidi pochází z toho, že nikdo nemůže oponovat."

Událost byla o to paradoxnější, že množství současníků od počátku varovalo bolševiky před nebezpečím jejich postupu. Od let 1917 - 1918 se přímo uvnitř socialistického hnutí střetávali ti, kteří věřili ve "velké světlo z Východu" a ti, kteří nemilosrdně bolševiky kritizovali. Spor se vedl především o Leninovu metodu: násilí, zločiny, teror. Zatímco od dvacátých do padesátých let byla temná stránka bolševické zkušenosti odhalována množstvím svědků, obětí či povolovaných pozorovatelů v nesčetných člancích a dílech, bylo třeba vyčkat až komunisté u moci doznají tuto skutečnost sami - a ještě v omezené míře - , aby si čím dál tím větší část veřejného mínění začala toto drama uvědomovat. Doznání vychytralé, jelikož "tajná zpráva" se zabývala jen otázkou obětí z řad komunistů; ale přece jen doznání, jež přinášelo první potvrzení předchozích svědectví a studií a potvrzovalo to, co každý již dlouho tušil: komunismus vyvolal v Rusku obrovskou tragédii.

Vůdcové mnoha "bratrských stran" nebyli naráz přesvědčeni, že je třeba se vydat cestou odhalování. Vedle svého předchůdce Chruščova dokonce vystupovali jako zaostalci: bylo třeba vyčkat roku 1979, aby Čínská komunistická strana rozlišila v Maově politice "velké zásluhy" - do roku 1957 - a "velké chyby" po tomto roce. Vietnamci přistoupili k této otázce jen oklikou při odsouzení genocidy prováděné Pol Potem. Pokud jde o Castra, ten zvěrstva spáchaná pod jeho ochranou popírá.

Až do tohoto okamžiku pocházelo odhalování zločinů komunismu pouze od jejich nepřátel nebo od trockistických či anarchistických disidentů a nebylo nijak zvlášť účinné. Vůle svědčit

byla stejně silná u těch, kdo unikli z komunistických masakrů, jako u těch, kteří zažili masakry nacistické. Jenže byli zřídka vyslyšeni, či vůbec ne, zvláště ve Francii, kde konkrétní zkušenost ze systému sovětských koncentráků postihla přímo pouze omezené skupiny, jako např. *Malgré-nous* z Alsaska-Lotrinska. Po většinu času byla svědectví, výron paměti, práce nezávislých komisí, vytvořených z iniciativy několika jedinců - jako Mezinárodní komise Davida Rousseta o koncentračnickém režimu nebo Komise pro pravdu o Stalinových zločinech - , přebity horou komunistické propagandy, doprovázené zbabělým a lhostejným mlčením. Toto mlčení, jež obvykle následuje po několika okamžicích oživené pozornosti způsobené objevením nějakého díla - Solženicynova *Souostroví Gulag* - nebo nějakého svědectví, nepopíratelnějšího než ostatní - *Kolymské povídky* Varlama Šalamova nebo *Vražedné utopie* Pina Jathaje - ukazuje, jak jsou více či méně široké skupiny západní společnosti obrněné či zbedněné vůči fenoménu komunismu; až do dneška odmítaly pohlédnout do tváře skutečnosti, že komunistický systém má v podstatě kriminální dimenzi, i když v různých stupních. A tímto odmítnutím se podílely na lži ve smyslu, jak ji pojímal Nietzsche: "Odmítat vidět něco, co vidím, odmítat vidět něco tak, jak to vidím."

Navzdory tomu, s jakými potížemi se k otázce přistupovalo, se o to mnozí pozorovatelé pokusili. Od dvacátých do padesátých let spočíval výzkum - z nedostatku spolehlivějších údajů, sovětským režimem pečlivě utajovaných - v podstatě na svědectví přeběhlíků. Tato svědectví, o nichž se bylo možno domnívat, že jsou živena pomstou, systematickým očerňováním, nebo že jsou zmanipulována antikomunistickou mocí, a jež byla v očích historiků sporná jako každé svědectví, byla lidmi, pochlebujícími komunistům, systematicky znevažována. Co si měl člověk myslet v roce 1959 o různých popisech gulagu, jako byl ten, jež podal uprchlík z vysokých míst KGB, otištěný v knize Paula Bartona? A co si myslet o samotném Paulu Bartonovi, emigrantovi z Československa, vlastním jménem Jiří Veltruský, jednom z organizátorů protinacistického Pražského povstání v květnu 1945, který byl přinucen v roce 1948 uprchnout ze země? A přitom jeho konfrontace s archivy, jež jsou nyní otevřeny, ukazuje, že tato informace z roku 1959 byla dokonale spolehlivá.

V sedmdesátých a osmdesátých letech vyvolalo Solženicynovo dílo *Souostroví Gulag* a pak i cyklus o ruské revoluci *Rudé kolo* (skládající se z jednotlivých dílů, nazvaných Uzly) skutečný šok ve veřejném mínění. Spíše než šok z toho, že by si lidé všeobecně uvědomili hrůznost systému, který popisoval, byl to nepochybně spíše šok z literatury, šok z geniálního kronikáře. Avšak Solženicynovi se nepadno bořil nános lží, jeden novinář z velkého francouzského deníku ho roku 1975 srovnával s Pierrem Lavalem, Doriotem a Déatem, "kteří vítali nacisty jako osvoboditele". Jeho svědectví bylo nicméně rozhodující pro první uvědomění si faktů, stejně jako Šalamonovo svědectví o Kolymě či Pin Jathajovo o Kambodži. Ještě nedávno zvedl hlas na protest Vladimir Bukovskij, jedna z hlavních postav sovětského disentu za Brežněva, když žádal v knize pod titulem *Soud v Moskvě* konání nového norimberského tribunálu, jenž by soudil zločinnou činnost režimu; jeho kniha byla na Západě přijata s částečným uznáním. Zároveň se množí publikace rehabilitující Stalina.

Jaké pohnutky mohou na konci tohoto 20. století podnítit zkoumání tak tragické, tak temné a tak polemické oblasti? Dnes archivy nejenže potvrzují tato konkrétní svědectví, ale umožňují jít mnohem dále. Interní archivy represivního systému bývalého Sovětského svazu, bývalých lidových demokracií či Kambodže vynášejí na světlo hrozivou skutečnost: masivní a systematickou povahu teroru, který v mnohých případech vyústil ve zločin proti lidskosti. Nadešla chvíle pojednat vědecky - s doklady o nepopíratelných faktech a bez politických a ideologických nánosů, jež ji zatěžovaly - , přetrvávající otázku, kterou si kladli všichni pozorovatelé: jaké místo zaujímá zločin v komunistickém systému?

Jaký může být z této perspektivy náš specifický přínos? Náš přístup odpovídá v první řadě na historický dluh. Žádné téma není pro historika tabu a tlak všeho druhu - politické,

ideologické, osobní - mu nesmějí zabránit, dát se cestou poznání, exhumace a výkladu faktů, zvláště pokud byly dlouho a záměrně pohřbeny v archivech a vědomích. Neboť tyto dějiny komunistického teroru tvoří jednu z hlavních kleneb těch dějin Evropy, v nichž se potkávají dva póly velkého historiografického problému totalitarismu. Totalitarismus existoval ve své hitlerovské verzi, ale též ve své verzi leninské a stalinské, a nadále je nepřijatelné zpracovávat dějiny ochrnuté na polovinu těla a opomíjet jejich komunistický díl. Stejně jako již není udržitelná polovičatá pozice, spočívající v omezení dějin komunismu jen na jejich pouhý rozměr národní, sociální a kulturní. Navíc nebyla tato účast na totalitním fenoménu omezena na Evropu a na sovětskou epizodu. Týká se stejně tak maoistické Číny, Severní Koreje, Pol Potovy Kambodže. Každý národní komunismus byl spojený jakousi pupeční šňůrou s ruským a sovětským lůnem a přispíval k rozvoji tohoto světového hnutí. Dějiny, s nimiž máme co do činění, jsou dějinami fenoménu, který se rozvinul po celém světě a který se týká veškerého lidstva.

Druhým dluhem, na který odpovídá toto dílo, je dluh paměti. Je morální povinností uctít památku mrtvých, zvláště když jsou nevinnými a anonymními oběťmi molocha s absolutní mocí, jenž se snažil vymazat i jen pouhou vzpomínku na ně. Po pádu berlínské zdi a zhroucení centra komunistické moci v Moskvě je Evropa, mateční kontinent tragických zkušeností 20. století, na cestě k rekonstruování společné paměti; my k tomu můžeme přispět. Autoři této knihy jsou sami nositeli této paměti; jeden je svým osobním životem více svázaný se střední Evropou, jiný je svázaný svým někdejší angažováním v roce 1968 či později s revoluční myšlenkou a praxí.

Tento dvojitý dluh, dluh paměti i dějinám, se vřazuje do velmi různých prostředí. Dotýká se jednak zemí, v nichž neměl komunismus prakticky žádnou váhu, ani společenskou, ani mocenskou - Velká Británie, Austrálie, Belgie atd. Nebo se projevuje v zemích, v nichž byl komunismus pronásledovaný, jako ve Spojených státech po roce 1946, či kde byl obávanou mocí, i když se nikdy nechopil vlády - jako ve Francii, v Itálii, Španělsku, Řecku, Portugalsku. A opět jinak se projevuje v zemích, v nichž komunismus přišel o moc, již si udržoval po několik desetiletí, jako ve východní Evropě či v Rusku. A konečně, plamének tohoto úkolu se mihotá i uprostřed nebezpečí, tam, kde je komunismus dosud u moci - v Číně, Severní Koreji, na Kubě, v Laosu, ve Vietnamu.

Podle těchto situací se liší postoj současníků k dějinám i k paměti. V obou prvních případech se věnují relativně jednoduchému přístupu vycházejícímu ze znalostí a úvah. Ve třetím případě jsou postaveni před nutnost národního usmíření, s potrestáním katů, nebo bez něho; v tomto ohledu skýtá nepochybně nejpřekvapivější a "nejzáračnější" příklad sjednocené Německo - stačí pomyslet na jugoslávskou pohromu. Ale bývalé Československo - nyní Česká republika a Slovensko - , Polsko či Kambodža též narážejí na trápení s pamětí a s dějinami komunismu. Jistý stupeň spontánní či oficiální ztráty paměti se může zdát nezbytný k ošetření všech zranění, morálních, psychických, citových, osobních či kolektivních, způsobených půlstoletím či ještě delším obdobím komunismu. Tam, kde je komunismus stále u moci, utlačovatelé nebo jejich dědici buď organizují systematické zapírací kampaně, jako na Kubě či v Číně, nebo si dokonce nadále osobují teror jako způsob vlády - v Severní Koreji.

Tento dluh dějinám a paměti má nepochybně morální dosah. A někdo by nás mohl oslovit: "Kdo vám dal právo určit, kde je Zlo a kde Dobro?"

Právě k tomu mířily dvě encykliky, v nichž katolická církev podle kritérií, jež jí jsou vlastní, odsoudila několik dní po sobě nacismus - *Mit brennender Sorge*, 14. března 1937 - i komunismus - *Divini Redemptoris*, 19. března 1937. Ta druhá potvrzovala, že Bůh dal člověku výsady: "právo na život, na nedotknutelnost těla, na prostředky nezbytné k existenci; právo vydat se na sklonku života cestou vytyčenou Bohem; právo na spolčování, na majetek, právo užívat tento majetek". A i když je možno poukázat na jisté pokrytectví církve, jež

zaručovala vzrůst bohatství jedněch na úkor vyvlastnění druhých, její výzva k respektování lidské důstojnosti tím neztrácí na svém zásadním významu.

Už v roce 1931 napsal Pius XI. v encyklice *Quadragesimo anno*: "Komunismus má ve svém učení i ve svém jednání dvojí cíl, který sleduje nikoli tajně, oklikami, ale otevřeně, v plném světle a všemi prostředky, i těmi nejnásilnějšími: nesmiřitelný třídní boj a totální zánik soukromého vlastnictví. Na cestě za tímto cílem není nic, čeho by se neodvážil, nic, co by respektoval. Tam, kde se uchopil moci, vystupuje do té míry divoce a nelidsky, že se tomu ani nechce věřit, že je to naprosto neskutečné, jak o tom svědčí děsivé masakry i zboření, jež nahromadil v obrovských zemích východní Evropy a Asie." Varování dostávalo svůj smysl, když přicházelo od instituce, která po několik století ve jménu své víry ospravedlňovala masakry nevěřících, jež stvořila inkvizici, umlčovala svobodné myšlení a podpořila diktátorské režimy, jako Frankův či Salazarův.

Nicméně jestli byla církev v roli morálního cenzora, jaký musí a jaký může být slovník historika, stojícího před "hrdinným" vyprávěním stoupců komunismu nebo před patetickým vyprávěním jejich obětí? Francois-René de Chateaubriand píše ve svých *Pamětech ze záhrobí*: "Když v podlém tichu již není možné zaslechnout nic než řetěz otroka a hlas udavače, když před tyranem se všechno třese a je stejně nebezpečné těšit se jeho přízni jako vysloužit si jeho nemilost, objeví se historik, aby se ujal pomsty lidu. Marně vzkvétá Neronova moc, v říši se již narodil Tacitus." Jsme vzdáleni myšlence prohlásit se za nositele záhadné "pomsty lidu", v níž Chateaubriand na konci svého života již nevěřil; na své skromné úrovni se však historik stává téměř proti své vůli mluvčím těch, jimž se kvůli teroru nedostalo možnosti sdělit pravdu o svém postavení. Je zde, aby zjevil, co ví; jeho předním úkolem je zjistit fakta a prvky pravdy, jež se stanou vědomostí. Krom toho jeho vztah k dějinám komunismu je zvláštní: je nucený stát se dějepiscem lži. A i když mu otevření archivů poskytlo nezbytné materiály, musí se vystříhat vši naivity, neboť mnoho složitých otázek vyzývá k tomu, aby se staly předmětem sporů, občas nikoli bez postranních myšlenek. Toto historické poznání se nicméně nemůže abstrahovat od soudu, jenž odpovídá některým základním hodnotám: respektování pravidel parlamentní demokracie a hlavně respektování lidského života a lidské důstojnosti. Tímto metrem "soudí" historik dějinné aktéry.

K těmto obecným důvodům angažování se v práci na paměti a dějinách u některých přidala osobní motivace. Autorům této knihy nebylo vždy cizí okouzlení komunismem. Někdy byli na své skromné úrovni účastníky komunistického systému, buď v jeho ortodoxním leninsko-stalinském stříhu, nebo v jeho vedlejších a disidentských podobách (trockistické, maoistické). A jestliže zůstávají zakotveni nalevo - a protože zůstávají ukotvení nalevo - , potřebují se zamyslet nad důvody své zaslepenosti. Toto přemýšlení ovlivňovalo jejich cesty poznání ve výběru jejich studijních témat, v jejich vědeckých publikacích a jejich činnosti v časopisech *La Nouvelle Alternative* a *Communisme*. Tato kniha je zatím jen momentem této reflexe. Autoři se do ní pustili neúnavně proto, že si uvědomují, že výsadu říkat pravdu nesmí získat čím dál tím viditelnější krajní pravice; zločiny komunismu je třeba analyzovat a odsoudit ve jménu demokratických hodnot, a ne nacionálněfašistických ideálů.

Tento přístup předpokládá srovnávací práci od Číny po SSSR, od Kuby po Vietnam. V tomto okamžiku nemáme k dispozici jednotnou dokumentaci. V některých případech jsou archivy otevřené - nebo pootvřené - , v jiných nikoli. To se nám nezdálo dostatečným důvodem k odložení práce na pozdější dobu; ze spolehlivých zdrojů toho víme dost, abychom se pustili do díla, jež bez ctižádosti být vyčerpávající chce být průkopnické a rádo by otevřelo doširoka cestu zkoumání a úvahám. Shrnuli jsme maximální množství faktů, což je prvním počinem, jenž si nadále zaslouží množství dalších pojednání. Začít je však potřeba, a zachycovat přitom jen ty nejjasnější, nejnespornější a nejzávažnější skutečnosti.

Naše kniha obsahuje mnoho slov a málo obrázků. Tím se dotýkáme jednoho z citlivých bodů zakrývání zločinů komunismu: v přemédializovaném světě je obraz - fotografický nebo televizní - pomalu tím jediným, čemu veřejné mínění věří. My máme k dispozici jen pár vzácných fotografií z gulagu nebo laokaje a ani jednu fotografii z rozkulačování nebo z hladomoru během "Velkého skoku vpřed" v Číně. Norimberští vítězové si mohli filmovat, jak chtěli, tisíce mrtvol v táboře Bergen-Belsen. A byly nalezeny fotografie, které udělali samotní katani, jako známé foto Němce střílejícího zblízka puškou ženu, jež drží v náručí dítě. Nic takového nebylo v komunistickém světě, kde byl teror organizován v nejpřísnější tajnosti.

Ať se čtenář nespokojí jen s několika obrazovými dokumenty, jež jsou zde shromážděny. Ať věnuje nezbytný čas tomu, aby se stránku po stránce seznámil s kalvárií, kterou prošly miliony lidí. Ať vyvine nezbytné úsilí a pokusí se představit si, co to bylo za obrovskou tragédii, která bude i nadále v příštích desetiletích poznamenávat světové dějiny. Tehdy si sám sobě položí otázku: Proč? Proč Lenin, Trockij, Stalin a další pokládali za nezbytné vyhladit všechny, které označovali za "nepřátele"? Proč si mysleli, že jsou oprávněni k tomu porušit nepsaný řád, jímž se řídí život lidstva: "Nezabiješ"? Pokusíme se odpovědět na tuto otázku na konci knihy.